صفر ۲۵ ۱۳۲۶ — شنبه — ۱۵ مارت ۱۹۰۸

شورا

ابونه بدلی : سنه‌لك : ۴، آلتی آیلق ۲ روبله ۲۰ کاپك.
« وقت » برلن برگه آلوچیلارغه :
سنه‌لك ۷ ، آلتی آیلق ۳ روبله ۸۰ کاپك‌در .

آدرس :
Редакція «ШУРО» Оренбургъ — Rédaction du «Chouro» Orenbourg.

اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان علمی وادبی مجموعه‌در. نومر ٦

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

توقتامیش خان

۸۰۷—۱٤۰٤

جوجی خان نسلندن اولان توقتامیش خاننك «سرای»ده دشت قپچق تختنه اوطور دیغنی ومغول توره‌لرینك جمله‌سندن بیعت آلدیغنی ، مامای میرزا ایله صوغشوب «قالقا» بیلغه‌سنده مامایینی مغلوب ایتدیکنی «مامای میرزا» ترجمه‌سنده یازمشیدك . شمدی ایسه توقتامیش خان احوالنی یازاچقمز :

توقتامیش خان ، اوردا اختلالی وقتنده «سرای» دن قاچوب کتوب سمرقند شهرینه واردی وتیمرلنك حضورنده مسافر وقوناق صفتی ایله برمدت طوردی . صوکره ده جوجی خان بالالرینك حصه‌سنده اولان آق اورداده «سغناق» شهرینی ضبط ایتمکله کندیسنی ناصر الدین بهادر خان عنوانی ایله آق اوردا حکمداری اعلان ایتدی (۱) . «قولیقوا» محاربه‌سنده مامای میرزانك مغلوب خبرینی ایشتدیکنده تیمرلنك یاردمی ایله آلتون اورداغه کروب ، مستقل خان اولدی (۲) . آلتون اوردا تبعه‌سی اولان روس کنازلری خان ایله کورشور ایچون «سرای» غه کلورگه تیوشلی ایدیکنی تنبیه ایدوب ، یدیبوز تاتار عسکری ایله آق خواجه اسمنده بر توره‌سینی الوغ کنازگه یباردی (۳) بونی ایشتدیکلرنده روسلر غایت قورقوغه توشوب:

(۱) مستفاد الاخبار. ج ۱ بیت ۱۱٦ .
(۲) ابن خلدون . ج ۵ بیت ۵۳۹..
(۳) صالاویوف . ج ٤ باب ۱ .

« بز حاضرگنه دون. بوینده تاتارلرنی ییغمدك وبو یرده نه‌قدر خرستیان‌قانینی‌توکدك دگلمی؟» دیه‌کناز دیمیتری گه‌قاتیغ جواب‌ویرورگه اشارت ایتدیلر ، دیمیتری‌ده کندیسی هم اوشبو فکرده خلق ایله مشترك اولدیغی‌ایچون «نیژغورود» شهرنده اولان آق خواجه غه : « اگرده بونده مسقواغه کلوب ده خلق طرفندن برر تورلی ضرر کورسه‌گز بونگ ایچون بن‌مسئول‌اولمام» دیه‌خبر بیاردی. بونی ایشتدیکی‌ایله آق خواجه تاتار عسکرینی قالدروب‌اوزی « سرای»غه خان حضرتلری حضورینه قایتوب کتدی (۱). توقتامیش ایسه آق خواجه نك بویله روشده قورقوب قایتونی تاتار عسکری اوزرینه قولیقوا صوغشینك ویرمش اثری ایدیکنی بیلدیکندن‌بونلرنگ کوکللرینه جسارت‌وغیرت کرتور ایچون طرشور اولدی (۲).

آق خواجه نك کیرو قایتوب کتدیکنی ایشدوب مسقواده الوغ کناز دیمیتری غایت شادلانوب وبونی ده اوردانك کوچی بتدیکینه حمل ایدوب اوزینك ایچکی اشلرینی ترتیب‌که قویارغه کرشدی .

توقتامیش خان بالذات اوزی باروب الوغ کناز دیمیترینی تربیه ایدرگه‌قرار ویردی و۱۳۸۲ــ۷۸٤ تاریخنده عسکرینی‌برابر آله‌رق مسقوا طرفینه سفر ایتدی .

بونی ایشتدیکی‌ایله‌نیژغورود کنازی یخشی آدلی اولور وکندی مملکتنی صاقلار ایچون واسیلی ایله سیمون اسمنده ایکی اوغلینی خان حضرتلرینك خدمتلرینه دیه قارشو بیاردی . رزان کنازی اولان آلیغ ده بعینه اوشبو مقصد ایله ، توقتامیش خان اوزرینه قارشو چیقوب ، موسقوا یولی، اوستونده اولان اوقا صوینك صای یرلرینی (کیچو) کوستروب خدمت ایدوب یوردی (۱) .

(۱) صالاویوف .
(۲) کارامزین . ج ل ، باب ا .

دیمیتری ، توقتامیش‌خان کالدیکنی‌ایشتدی ایسه ده «قولیقوا»صوغشنده بتون عسکروبایلق تلف اولدیغندن قارشو طوررلق کوچ اولماد-یغندن‌عسکرجیمق‌بهانه‌سیله‌کاستروما ویریصلاول شهرلرینه چیقوب کتدی (۲) طوغروسی بتون عائله سینی برابر آله‌رق قاچدی . مسقوا شهرینه یاردم ویرمك ایچون دیه لیتوا کنازی اولان آوستی کلمشیدی .

توقتامیش خان «سیرپوخوف» شهرینی آلدیغی صوك ، مسقواده بیوك بر تاوش واختلال چیقدی . مسقوانی تاشلاب قاچارغامی، یا خود کرپیوستده بیکلانوب طوررغه می ؟ دیه نزاع قوبدی (۳) وآخرنده بعضیلری قالدیلر وبعضیلری تاشلاب قاچدیلر . میترو پولیت قوپریان قاچوب «تؤیر» شهرینه‌کتدی. اوشبو وقت مسقواده اولان آچلق، آغلاو وتاوش ، نظامسز وترتیبسزلك تعریف قابل دگل درجه‌ده ایدی (٤) .

۲۳نچی آغوست (جمادی الاخیره) ده بر فرقه اوردا عسکری مسقوا یاننده کورلد یلر ، کریمل یانینه کلوب روسچه بیلوچی مسلمان توره لر روسچه اوله‌رق «ویلیکی کناز دیمیتری بونده می؟»دیه صورا دیلر ، قویمه تبره لرنده قاراب یوردکلری صوك شهرنی محاصره ایدرگه کرشدیلر وصوغش ایچون موافق

(۱) صالاویوف .
(۲) کارامزین .
(۳) Брокгаузъ
(۴) کارامزین .

اورنلرنی تعیین ایتدیلر وایکنچی کون توقتامیش خان کندیسی هم کلوب یتدی. صوغش باشلاندی. دشت قپچاق عسکری اوق ایله آتارغه کرشدیلر، باسقچلر یاصاب کریپوست اوستلرینه چیقوب صوغشدیلر . عسکرلر شول قدر مهارت ایله آتارلر ایدی که هیچ بر اوقلری بوش کتماز ایدی (۱) . قویمه اوستینه منوچیلر گه روسلر قاینار صو توگالر ، تاش آتالر وبورەنەلر توشرەلر ایدی .

صوغشنك دورتنچی کونی اولان ۲٦ نچی آڤغوستده توقتامیش خان سر عسکرلری قویمه یانینه کلوب روسلرغه: «خان حضرتلری دیمیترینی تربیه ایدر ایچون کلمشیدی ، سزنی اوزینك تبعەسی دیه بیلدیکندن سزنی جفالارغه نیتی یوق، اگرده اکمك طوز ایله قارشو آلسەگز خان حضرتلری سزنی عفو ایدوب ، قایتوب کیتەدر» دیدیلر ، اردو عسکرنده نیژغورد کنازی دیمیترینك اوغللری ومسقوا کنازی دیمیترینك قاینیشلری اولان ڤاسیلی ایله سیمون هم کریمل قویمەسی یانینه کلوب: «صوغشماگز ، خان حضرتلرینی قارشو چیغوب آلگز!» دیه کوب وعظ ونصیحتلر ایتدیلر. اوشبو سببدن مسقوا خلقی قابقەنی آچدیلر. عسکرلر ایله روحانیلر قارشو چیقوب خان حضرتلرینی احترام ایله آلدیلر .

قابقالر آچیلدیغی ایله هر طرفدن تاتار عسکری شهر ایچینه هجوم ایدوب کردیلر ، کیم طوغری کلدی ایسه اولدررگه وتالارغه کرشدیلر؛ واتدیلر یمردیلر اولمدن وقاچقاندن قالمش کیمسەلرنی اسیر ایتدیلر . کنازنك خزینه سنده بر اورلق اولسون قالدرمای آلدیلر، حتی کلیسەلرگه کروب کلیسهماللرینی،

(۱) کارامزین .

آلتون وکموشلرینی ضبط ایتدیلر . غنیمت مالنی آربالرغه ثویاب اوزلری ایله برابر آلوب کتدیلر (۱) .

مسقوانی ضبط ایتدیکی صوك توقتامیش خان عسکرینك برقسمنی ڤلادیمیر وپریصلاول شهرلری طرفلرینه یباردی وبر قسمی ده «یورییف» وغیر شهرلرنی ضبط ایتدیلر . «تڤیر» کنازی اولان میخایل عرض احترام ایدوب خان حضرتلرینه بیوك هدیەلر ایله ایلچیلر یباردی . بوڭا مقابل خان طرفندن میخایل اوزرینه کنازلك یرلیغی احسان بیورلدی (۲) . بوندن صوك توقتامیش خان بتون عسکری ایله حرکت ایدوب اوردا غه قایتوب کتدی .

دشت قپچق عسکری کتدیکی صوك مسقوا کنازی اولان دیمیتری قاچقان یرندن چیقوب مسقواغه قایتدی . شهرنك کوب یری

(۱) بوایسه روس مؤرخلرینك روایتلریدر . بو خبرگه بتون بتونه اثبات ایدلماز . تاتار خانلرنده بویله روشده غدر ایتمك عیب اش اولدیغندن اوستون بوڭا اسلام شریعتی ده مساعد دگلدر . توقتامیش کبی قهرمان وعالیجناب بر اسلام پادشاهینك بویله روشده آلدارغه اصلا تنزل ایتمیه چکی معلوم. طوغروسی ایسه تاتار توره لری قابقانی آچارغه آیتدیکلری وتوقتامیش عسکرنده اولان روس کنازلری ده وعظ ونصیحت ایتدیکلری صوك مسقوا خلقی همیشه اوزلرینك عنادلرنده اصرار ایتمش وشوندن صوك تاتار عسکری جبری صورتده شهرنی ضبط ایتمش اولورلر . بوحالده اولدرمك وتالامقلر اوله چغی طبیعیدر. روس مؤرخلری ایسه حکومت مستبده وقتنده وآنك سیاستنی رعایت ایدوب یازارغه مجبور اولدقلرندن شویله مبالغه ویالانلرنی ایستر ایستماز یازمش اولورلر. «نه کبی بر اش که قاتشور ایسه سیاست آنی بوزار» دییورلر . ایلك زمانده روس ایله ترکیه تاریخلری سیاست بلاسی سببندن عجیب روشده بوزولمشدر .

(۲) صالاویوف .

ياندرلمش ، واتلمش و بوزولمش اولوب ، فقط كريمل وآنده اولان مناره سلامت قالمشيدى (١) . بونى كوروب ديميترى آغلادى ، قايغردى . اولكلرنى كومدرركه وشهرنى تعمير ايتدرركه كرشدى . هر بر ٨٠ كودهنى كومار ايچون بر صوم ويردى وجملهسى ٣٠٠ صوم مصرف چيقدى. بوكا كوره ٢٤،٠٠٠ عدد كوده كوملمش اولهدر (٢) .

قوليقوا محاربهسندن غالب اولمقلرينى روسلر اوزلرينك روحانيلرنك كرامتلرينه وعزيزلرىنك بايرام كونلرينه طوغرى كلديكندن كوررلر حتىكه بالالرغه اوقوتور ايچون يازمش درس كتابلرنده بو مضمونده چوق شيلر يازارلر. حالبوكه اوشبو مسقوا بلاسى صرف «قوليقوا» صوغشينك نتيجهسى اولهشدر. اگر دهديميترى، ماماى طرفندن اولان صلح شرطلرينى قبول ايتمش اوله ايدى، تاتار عسكرى اوشبو كونده مسقواغه كلهچك دگل ، كلديكى تقديرده ده عسكر وبايلق يرنده اولديغى سببندن مغلوب اولاچق دگل ايدى. احتمال كه توقتاميش خاننك بو مملكتده اسمى اولسون ايشتولماز ايدى.

«قوليقوا» صوغشنده ماماى ميرزا مغلوب

(١) كارا مزين .

(٢) كارا مزين وصالاويوف كبى روسلرنك مقبول ومعتبر تاريخلرى شويله يازمشلردر . اوشبو اولكلر البته يالگز روس اولكلرى اولهچقدر. مسلمانلر ايسه كندى اولكلرينى ضبط ايتمش اولدقلرى شهرنك اورامنده قويوب كتمازلر. ايمدى قاچمش وسلامت قالمشلرينى چيقاروب ، اولدرلوچيلرى ٢٤٠٠٠ عدد اولور ايسه شول وقت مسقوا شهرنده يوز بيكلر ايله جان حسابى اولمق لازم كلور . بوكا ايسه هيچ انابت ايدلنورمى؟ طوغروسىده توقتاميش خان محاصره ايتديكى وقت، خاتون وقزلر، قارت وبالالر قاچرلدقى سببلى مسقواده بتون اهالى ٢٤٠٠٠ عدده بالغ اولهچغى ده شبههليدر . روس تاريخلرنده بو كبى مبالغهلر يازلمق عادت حكمينه كرديككى ايچون عجب وعيب عدايدلماز.

وآخرندهده مقتول اولدى ايسه ، بوندن روس خلقى ايچون نه فائده؟ ماماى صورمشدانتى روس كنازلرى توقتاميش خان اوزرينه ايلتوب تابشررغه مجبور اولديلر واوستندهده مسقوا شهرى خراب اولدى، روس عسكرينك كوكللرينه يرلشمش غيرت وجسارت اوشبو كونكى محاربه سببندن تمام بتدى. بومى كرامت؟!

خلاصه: مسقوا واقعهسندن صوك روسلر بتون بتونه آلتون اوردا قول آستينه كرمش و«قوليقوا» محاربهسينى ضايع ايتمش اولديلر (١).

مسقوا كنازلرينك بويلروشده ضعيفلنديكنى كوروب تۋير كنازى ميخايل، ۋلاديمير ايله نيژغورود كنازلكلرينى التماس ايدر ايچون خان حضرتلرينك خدمتلرينه اوزينك اوغلى اليكساندرنى ۋولغه يولى ايله اورداغه يباردى. بونى ايشدوب ۋيلكى كناز ديميترى هم اوزينك بايارلرى ايله اوغلى واسيلينى كوب هديهلر ايله اورداغه اوزاتدى. بو واقعه ١٣٨٣ — ٧٨٥ تاريخى ياز كوننده ايدى. اوشبو ييل جاى كوننده خان حضرتلرى طرفندن مسقواغه ديميترىگه قاراچه ميرزا (٢) كيلدى، بوندن ايسه ديميترى غايت شادلاندى.

توقتاميش خان، ديميترى طرفندن ويرلورگه تيوشلى اولان خراجلر ايچون ٨٠٠٠ صومنى تابشرغانغه قدر ويليكى كناز ديميترينك اوغلى واسيلينى «سراى» دن ببارميهچكنى مسقواغه اعلام ايتدى. فقط ١٣٨٥ — ٧٨٧ تاريخى ييل آخرنده برفرصت تابوب واسيلى «سراى»دن قاچوب قورتولدى ومسقواغه

Брокгаузъ (1)

(٢) بو كونده قوبان وتيرسكى اوبلوستلرده «قارا چاى» اسمنده مسلمانلر واردر.

قایتدی. بوندن صوڭ مسقوا کنازی دیمتری، ایله توقتامیش‌خان آراسنده اولان معامله ومناسبتلر حقنده معلومات یوقدر(١).

١٣٨٣ — ٧٨٥ تاریخنده نیژغورود کنازی دیمیتری وفات اولدیغنده توقتامیش. خان نیژغورد کنازلگی ایچون بونڭ بیوك قارنداشی اولان بوریس اوزرینه یرلیغ ویردی.

١٣٨٥ — ٧٨٧ تاریخنده اوزون ماجرالر سببندن توقتامیش‌خان بیکبولاد، داودبك، علی بك، قاراچه بك، عیسی بك اسمنده توره‌لر قوماندا‌سنده «تبریز» ده اولان سلطان احمد بن سلطان اویس الجلایری اوستنه یوز بیڭ مقدارنده عسکر یباردی. توقتامیش خان عسکری «تبریز» شهرینه غلبه ایدوب کردیلر، فقط مطلوبلری اولان سلطان احمد «بغداد» شهرینه قاچمش ایدی، شول سببدن کیرو اورداغه قایتوب کتدیلر. اوزلری ایله برابر «تبریز» عالملرندن شیخ کمال الدین الجندینی «سرای» غه کتوردیلر. ایشته اوزینڭ هیچ بر وجه ایله مدخلی اولمادیغی حالده اوشبو «تبریز» واقعه‌سنی بهانه ایدوب تیمرلنك، توقتامیش خانغه عداوت اعلان ایتدی وآخرنده ده آرالرنده بیوك محاربه‌لرنڭ میدانغه کلمه‌سینه سبب اولدی (٢).

(صوڭی اولور)

(١) صالاویوف.

(٢) تلفیق الاخبار. ج ١ بیت ٥٨٤—٥٨٥.

روسیه مسلمانلرنده

مکتب، معارف وادبیات.

اسکی ویڭی تاتار ادبیاتی. اسکی ویڭی محررلر. الڭ اولگی یڭی اثرلر. رادلوف. قیوم ناصروف. میرزا فتحعلی آخوندف حسن بك ملیکوف نڭ «ایگونچی» غزته‌سی. غصپرینسکی. ترجمان. تاتار ادبیاتی‌نڭ استقبالی.

روسیه مسلمانلرینڭ ادبیاتنه کله‌چك اولورسه‌ق: ادبیات قدیمه وادبیات جدیده اسملریله بونی ایکی‌گه بولمك ممکندر.

شویله‌که: بوندن ٢٥-٣٠ییل اوللری روسیه مسلمانلری اوز تیللرنده (ترکیجه) یازارغه‌پك آز بیلمکده اولوب کوبسنجه عربجه، فارسیجه وروسجه یازالر، یاکه ترکیجه یازسه‌لرده فوق العاده کوب عربجه وفارسیجه سوزلر قاتناشدروب یازدقلرندن بونلردن بر نرسه آڭلاوی پك چیتن ایدی. همده روسیه مسلمانلرینڭ اولگیره‌ك محررلری یاملالر، یاکه روحانی عالملر اوقوب عمر اوتکارمش، لکن یونلی باشلی اوقورغه یازارغه اوگره‌نمامش سودا‌گرلر اولوب، بونلرنڭده یازغان نرسه‌لری قرون وسطی‌ده‌گی عرب وفارسی عالملرندن ویاخود حجگه بارو وقایتوده اسکی عثمانلی ادبیاتندن آلنمش شیلر بولغانغه کوره، اسکی تاتار ادبیاتنی بتونلای اسخولاستیکه‌دن عبارت ایدی، دیرگه ممکندر.

بوندن اوطوز ییل اوللری روسیه مسلمانلرنده ادبیات جدیده اطلاقنه شایان، باصیلوب چیقمش، یالڭز اوچ اثر وار ایدی: بونلرنڭ بریسی، حاضرنده پتربورغده فن آقادیمیاسی اعضاسی اولان نیمس «رادلوف» اثری «بیلوك»،

ایکنچیسی قیوم ناصروفنك قالینداری، اوچنچیسی قفقاسیه‌لی میرزا فتح علی آخوندفنك روسچه ترجمه‌سی ایله باصلمش بر قومیدیه‌سیدر.

بو اوچ اثرنك اولگی ایکیسی قزانده وصوڭغیسی تفلیس‌ده باصیلمشدرلر. بونلردن باشقه دخی اورام ادبیاتندن «طاهر زهره» کبی برنیچه اثرلر وار ایدیسه ده بونلرنی حسابقه کرتوب یورترگه تیوش دگلدر. مونه شوشی وقتدن اعتبارا روسیه مسلمانلرنده «ادبیات جدیده» طوغدی. الڭ باشده باکوده حسن بك ملیکوف (اوتکان سنه وفات ایتدی) «ایگونچی» اسمیله تاتارچه بر غزته نشرینه باشلادی. گرچه بو غزته کوب دوام ایته آلماسه ده، هیچ قوزغاتلماینچه طورغان یرنی بر آز سوروب عوام تاتار خلقنی بردرجه حرکتکه کیتردی و آنلر آره‌سینه معارف جدیده، ترقی وتمدن اورلوغی صاچدی.

بوندن صوڭ معارف وترقی میداننه، اسمنی هروقت ذکر ایتمکده اولدیغمز قریملی اسماعیل بك غصپرینسکی چقدی. حاضرنده غایت معتبر وهرکیم طرفندن محترم طوتیلان اسماعیل بك اول وقتده یاش بر معلم اولوب: منور فکرلی، غیرت ومتانتلی، خلق طرفداری، حمیتپرور وخالص کوڭللی بر ذات ایدی. اسماعیل بك ١٨٨١نجی سنه ده «روسیه اسلاملری» اسمنده روسچه بر رساله نشر ایده‌رك، ترقیپرور روسیه مسلمانلری ایچون نیشلارگه کرك اولدیغنی بیان ایتدی وشول جمله دن اوله‌رق: بتون ضیالی تاتارلرنی عوام خلقی ایچون آنلرنك اوز تیللرنده ادبیات وجودکه کیتررگه وهیچ اولمازسه، ادبیات، فن، هنر وصناعت وسائر شیلرگه دائر نیندای گنه بولسه ده اثرلر ترجمه قیلورغه دعوت ایتدی. ١٨٨٣ نجی یلده اسماعیل بك تاتارچه وروسچه تیللرده، سیاسی، فنی، ادبی «ترجمان» - «پیریۋودچیك» اسملی غزته نشرینه باشلادی. ترجمان غزته‌سی غایت اعتبارغه کروب روسیه‌نك یاوروپا و آزیا قسملرنده گنه دکل، حتی شمالی ایرانده وترکستان چینی ده، حاصل مسلمان بولغان یرلرنك بارسنده ده، انتشار ایتدی.

اوتکان عصرنڭ ٨٠ نچی ییللرنده میسیونیرلر و روسلاشدرو چیلرغه قارشو اوله‌رق، روسیه مسلمانلری آره‌سنده آنده بونده سیرك کنه کورینه باشلاغان تیقظ وانتباه اثرلرینی قوزغاتوب بالفعل میدانغه کیترو شرفی اسماعیل بك غصپرینسکی حصه‌سینه اصابت ایتدی.

بوندن ٣٠ سنه اول روسیه مسلمانلرنده ادبیات جدیده اطلاقنه شایان یالڭز اوچ اثر اولدیغی حالده حاضر بونلر ٣٠٠دن زیاده اولوب، شول زمان اچنده یوز مرتبه آرتمشدر. تاتار ادبیات جدیده‌سنده‌گی اثرلرنڭ بر قسمی مکتبلر ایچون یاصالمش الفبا، قرائت ودرس کتابلری، ایکنجی قسمی جغرافیا، تاریخ، هیئت، حکمت، حفظ صحت، معلومات نافعه کبی تنویر افکارغه خادم عموم ایچون مطالعه کتابلری واوچنجی قسمیده حکایه، رومان وتیاتر رساله‌لریدر. تیاتر رساله‌لرینڭ کوبسی قومیدیه‌دن عبارت اولوب اوزلرینڭ ایشکه یاراماغان اسکی عرف وعادتلرینی مؤاخذه ایدوب کولمکده‌درلر.

روسیه مسلمانلرینڭ روس مکتبلرنده اوقوب اکمال فنون ایتکانلری اوز تیللرنده یازا بیلمگانگه کوره: بو ادبیات جدیده محررلری وادیبلری روس مکتبلرنده اوقوماغان کشیلر ایدی هم حاضرنده ده شولایدر. (حاضرنده

تاتارچه چقمقده اولان غزته محررلری، یا که رساله‌لر یازوچی ادیبلر آره‌سنده روس مکتبلرنده اوقوب چقغانلری بتونلای یوق درجه‌سنده آز اولوب، بونلرنڭ بارسیده دیرلك شاکردلر، خلفه‌لر، ملالر واسکی مدرسه یه‌شلریدر. بعضیلری بخاراده، بعضیلری استانبول، مصر، مکه ومدینه کبی یرلرده آزمی کوبمو تحصیل کورمش آدملردر.)

گیمنازیالرده، دارالفنونلرده اوقومایِنچه، محض اوز غیرت واجتهادلری ایله معلومات حاصل ایتکان، یا که توبان درجه اشقولالرده روسچه اوگره‌نگان بو محررلر فوق‌العاده طریشوب روس کتابلری مطالعه‌سینه وآنلرغه باقه‌رق یوقاری‌مذکور ادبی وفنی اثرلرنی اوزتیللرنه یازارغه باشلادیلر. حاضرنده بو محررلرنڭ اڭ کوبسی امامِلق ودین معلملگی کبی روحانی خدمتلر ایله شغللنه‌طورغان آدملر، سوداگرلر، یا که توبان درجه مکتب معلملری اولوب پك آزغنه‌سی ترقیپرور امامِلردر. لکن صوڭ زمانلرده بونلرنڭ آره‌سنده تحصیل عالی کورمش آدملرده بولونه باشلادی.

فی‌الحقیقه، بو تاتار ادبیات جدیده‌سنی ویکی تاتار محررلرنڭ یازولرینی مواخذه وتنقید ایته‌سی، یا که بونلرنڭ قصورلرندن کوله‌سی کیلگان کشیلرگه میدان پك کیڭدر. مثلا: تاتار محررلری اساسلی روس ادیبلرینڭ اثرلرینه تقلید ایدوب یازه‌چق‌برده، فرانسوزچه نڭ اورام ادبیاتندن ترجمه ایدلمش روسچه کتابلرغه ایاره‌لر. احتمالکه بوندی نرسه‌لرنی قزلقی ایچون ترجیح ایته طورغانلردر وبعضا اوزلری ماهیت واحوال روحیه‌سینه واقف برلماغان نرسه‌لرینی یازالر، لکن انصاف کوزی برلن قاراوچیلرغه غصپرینسکی‌نڭ فکرینه قوشلمامق ممکن دگلدر. اول دیبور: «بویکی اثرلرنڭ هر قایوسنده مشترك بر فکر باردرکه، اولده: نیچککه بولسه‌ده انسانلرنی علم، تجدد وترقی‌گه دعوتدن عبارتدر، بونلرغه آچولانورغه کرك توگل، بونلرنی تقدیر ایتارگه تیوش، هیچ بولماسه؛ شونڭ ایچون تقدیر ایتارگه تیوشکه: بونلر متمدن ومترقی بر خلق ایچون یازمیلر — که اول بزده یوقدر — بلکه ساده عوام ایچون یازالر...»

اگر روس مکتبلرینڭ شهادتنامه‌لری ایله قورالّانمایِنچه اوز اوزلگندن یتشکان بو یکی تاتار محررلری وادیبلرینڭ، قابلیتسز واستعدادسز ترك جنسندن اولوب، بونلر ایچون فنون ومعارفگه اوگره‌نولر پك آغیر اولدیغی، همده روسیه‌نڭ روسلاشدرو فکرندن باشقه‌نرسه‌گه یاردم ایتمی طورغان احوالی اچنده بونلرنڭ کسب کمالات واوزادیباتلرینه خدمت ایتولرینڭ نه قدر مشکل اولدیغی دقت که آلنورسه غصپرینسکی‌نڭ فکرینه دها زیاده قوشیلورغه واوزلگندن یتشمه بو غیرتپرور تاتار محرر وادیبلرنی کمال احترام ایله تحسین ایتارگه تیوشدر. تاتار محررلرینه حاضرگه قدر هیچ بر یاقدن یاردم یوق، بلکه روسلاشدرو مسلکنه خدمت ایدوچیلر طرفندن بونلرنڭ هر بر آدیملرینه کیرته صالنورغه طریشله ایدی. بو محررلرنڭ بار کبك امیدلری اوزلرینڭ ترقی ایتدررگه طریشدقلری عوام خلقنده در. چونکه نیچکده بولسه روس مکتبلرنده اوقوب شهادتنامه آله‌رق اوزلرینڭ اورن ومعیشتلرینی تأمین ایتکان تاتار ضیالیلری شول درجه روسلاشمشلردرکه بونلر تاتار ادبیاتنه

وملت احوالینه بتونلای قول سلکمشلر. آزمی کوبمی علوم عربیه وشرق معارفی آلغان روحانیلر بو ادبیات جدیده‌گه یاردم ایتمك دگل، بالعکس هر بر یکی‌لك‌که مانع بولالر. تاتارلرنك عوامی آره‌سنده ده، مع التأسف ترقی وتنور پك ضعیف طارالادر. تاتار ادبیاتی حاضرنده هر نه قدر پك ضعیف و آز اولسه‌ده، اوشبو قدر غیر مساعد احوال اچنده بولونه طوروب کینه کوندن کون ترقی ایتدیگی ملاحظه‌گه آلنه‌چق اولورسه یکی تاتار محررلرینه حرمتمز بر قات دها آرتورغه تیوشدر.

بوندن باشقه روس مکتبلرنده یکی اوقی طورغان، یاش تاتار ضیالیلری کیتدکجه اوزلرینك ملی تاتار ادبیاتنه یاقنلاشه‌رق، آڭا خدمت ایتو هوسنده بولندقلرندن، تاتار ادبیاتینك استقبالی پارلاق وتأمین ایدلمش کوریله‌در. درست، بونلردن (استعدادسز ترك جنسندن) زور «دها» لر (تالانت‌لر) کوتارگه‌یارامی، شولایده بولسه تاتار ادبیاتی منتظم صورتده ترقی ایده‌جکدر.

اگر حاضرندوك تاتار ادبیاتی‌نك شمالی پیرسیه، هم ترکستان چینی مسلمانلری آره‌سنده انتشاری دقت‌گه آلنه‌جق بولسه، باره طورغاچ بونك روسیه خارجنده‌گی ترك قوملرینه ده تأثیر ایده‌جگی وآنلر آره‌سنده روس مدنیتی وروس معارفی‌نك انتشارینه واسطه اوله‌رق، عمومیتله بشریتنك سعادتنه خادم اولدیغی کبی، روسیه‌نك اوزی ایچونده‌مدار افتخار اوله‌چقدر. حتی بر وقتلر کیلوبده، بو روسیه مسلمانلرینك ادبیاتی، بر نقطه‌ده طوقوب قالمش، مستقل حکومت صاحبی اولان عثمانلی ترکلرینك تیقظ وانتباهلرینه‌ده سبب بولماسمی ایکن؟ چونکه قزان، آذربایجان وترکستان شیوه‌لرینك بارسیده عثمانلی ترکلری طرفندن آڭلاشلمقده‌در.

پروفیسور قریمسکی‌نك بعض فکرلری بو اورنده تمام اولدی. بونده طبیعی بر قدر یاڭلشلر، یا که اول یازغاندن صوڭ بولغان اوزگاریشلر باردر. فقط بونلرنك بو اورنده بزنك ایچون کوب اهمیتی یوق. بز آنك ایله مناظره قیلشمی‌مز، بر روس عالمی‌نك، حکومت آدمی‌نك بزنك حقمزده‌غی فکرلرن بیلو واوزمزنك روس افکار عمومیه‌سینه نه طریقچه کورساتیلوومزنی آڭلاو بزنك ایچون اهمیتلیره‌کدر.

پروفیسور قریمسکی باشدن بیرلی ترك نسلنده استعداد وقابلیت آزلغنی یازوب کیلدی بونی یازوچی باشقه محررلرده‌وار. ترك جنسنده‌گی قابلیت واستعدادنك باشقه قوملرده‌گیدن ناقص دگل ایدیگنی اثبات ایدرلك فنی دلیللری وتاریخی شاهدلری بولغان آدملر شول فکرنك درست توگل‌لگنی ایضاح ایتسه‌لر یخشی بولور ایدی.

ف. ك.

مصر القاهره ده

الازهر

(مصردن)

(باشی ٤نچی نومرده)

الازهرده استعمال ایدلن کتابلر بونلردر: نحودن: سنهٔ اولی‌ده الکفراوی علی الاجرومیه، سنهٔ ثانیه‌ده کذلك اجرومیه، شرح خالد

وابو النجا حاشیه‌سیله ، ثالثه‌ده شرح الازهریه شیخ عطار حاشیه‌سیله ، رابعه‌ده شرح القطر والشذور لابن هشام ، خامسه‌ده شرح ابن عقیل علی الفیة ابن مالك ، سادسه‌ده صبان حاشیه‌سیله شرح اشمونی ۲ سنه بعضا ۳ سنه‌یه امتداد ایدر. صوکره بعضا بر بعضا ایکی سنه‌ده اتمام ایدیلن شیخ امیر حاشیه‌سیله نفی اللبیب. فقه‌دن: حنفیلر مراقی الفلاح الطائی ، مثلا مسکین ، شرح العینی ، شرح الدرر علی متن الغرر وشرح الدر علی متن التنویر ابن عابدین وطحطاوی حاشیه‌لریله ، احیانا هدایه ، الاشباه والنظائر دخی اوقنور. مالکیلر ابن ترکی علی العشماویه ، زرقانی علی العزیه ، ابوالحسن علی الرساله ، اقرب المسالك بشرح الدردیر وبشرح عبدالباقی ثم مجموع الشیخ الامیر. شافعیلر: ابن قاسم ، خطیب ، تحریر ، منهج وشرح الرملی. حنبلیلر : الدلیل زاد المستنقع ومنتهی اوقورلر . فن صرفده: ابن مالك نك لامیة الافعالی ، علم بیاندن: سمرقندیه شروح وحواشی متعدده‌سیله ، کذلك حواشی متعدده سیله رسالة الدردیر ومتعدد حواشیله شیخ صبان تلخیص المفتاح شرح سعد حواشیله. توحیددن: حاشیه‌لریله سنوسیه ، الصغری حواشی‌سیله ، جوهره وسنوسیة الکبری. منطقدن: حاشیه لریله ایساغوجی، قطب علی الشمسیه ، سلم ، مختصر السنوسی. اصول فقه‌دن : شرح محلی ، حواشیله جمع الجوامع ، توضیح، احیانا تحریر لابن همام علم حدیثدن جامع صغیر ، قاضی عیاضنك شفاسی ، شمائل ترمذی ، مواهب اللدنیه ، موطاء ، بخاری ومسلمدر. مصطلح حدیثده بیقونیه . فن تفسیردن : حاشیهء جمله جلالین ، شرح الخطیب ، بیضاوی ، وابو السعوددر. تقویم البلداندن: مؤلفات حدیثه‌دن النخبة الازهریه نام کتابی هفته‌ده ۳ درسدن دورت سنه‌ده اتمام ایدرلر. فن حسابدن کذلك مؤلفات حدیثه‌دن الدرر البهیه فی الاصول الحسابیه نام کتابی هفته‌ده ۳ درسدن ۳ سنه‌ده وجبردن تألیف حدیث القواعد الجلیه فی الاعمال الجبریه نام کتابی بر سنه‌ده اوقوب تکمیل ایدرلر. تاریخ ، انشا درسلری پروغرامه مندرج ایسه‌ده دها اوقندقلری یوقدر. ادبیات عربیه‌یه دائر منظومات ومنثوراتدن بعض درسلر بولنورسه‌ده درسلری فقط مجادلهء نحویه‌دن عبارتدر. مذکور کتابلردن ذکر ایدلدکچه هر فننك کتابلری بری صوکنده دیکری علی الترتیب اوقنوب تمام ایدلنه دیه تصور ایدیلمه‌سون ، بو قاعده نحو ، فقه واصول فقه‌ده بر درجه جاری ایسه‌ده سائر فنلرده حال بویله اولمایوب مذکور کتابلردن مدرسله طلبه کندی کیفلرنچه اختیار ایتدیکلری کتابلردن برینی یاخود ایکیسنی اوقومقله اکتفا ایدرلر ودرسلریده کتابلری کچك حجمده اولورسه ۲ سنه‌یه، اورتاچه اولورسه ۳ ودورت سنه‌یه بخاری مسلم کبی قالونراق کتابلری تمام ایتمك ٦ و ۷ سنه‌لره امتداد ایدر حتی تفسیردن بیضاوینی پك بیوك تحقیقاتیله ۱٤ سنه‌ده اوقوب اتمام ایتدیکنی مقام افتخارده سویله‌دیکنی بر شیخنك کندی آغزندن اکثرمز ایشتدك .

جامع الازهرده تعلیم وتعلمنك منفعت بخش اولوب اولمادقنی ذکر بدلینه مصرلی علی پاشا مبارکنك (ازهر خلقی آلاچق درسلرینی اولدن شرح وبعض حاشیه‌لریله مطالعه ایدرلر، مدرسلری بونلردن زیاده دها بر ایکی حاشیه‌یه مراجعت ایدر، کرك کندی

بینلرنده‌وکرك مدرس‌حضورنده اعتناء ایتدیکلری
جهت درسنڭ اصل موضوعنده و آنڭ بنی آدمه
ایده‌چکی خدمتنده اولمایوب اعتنالری مصنف
وشارحنڭ کلاملرینی فهم ایلمکله حاشیه لرنڭ شارح
ومصنفه کتوردیکلری سؤال لرنده حقلی اولوب
اولمادقلرینی تفتیش وبر وجه‌حقلی بولورلرسه
اوسؤالدن قورتلمه نـڭ طریقلرنی آرامقدر
وبونڭ ایچون اصل مسئله‌دن کتدکچه اوزاقلا
شورلر وبو اوزاقلاشمه لریـدن اوقودقلری
درسنڭ عقبینده شومو ضوعیله حل اولنه جق
مسئله کندیلرینه عرض اولنورسه حل نره‌ده، نه
دیه‌چکلرنی شاشررلر) قولنی ذکرله اکتفا ایدرز.

سابق الذکر بیضاوی درسی کبی درسلرنڭ
چوق سنه‌لرده امتداد ایلمه سندن ومذکور
مدرسنڭ پك بیوك تحقیقاتیله اوقودم دیمه‌سندن
حقیقة بو اون دورت سنه ده پك بیوك مهم
مسئله‌لرحقنده‌فکر ایدلمشدر ظن ایدلماسون،
بر کتابی تکمیل ٢٠ سنه یه امتداد ایدرسه ده
اواثناده ذکر ایدیلن شی حضرت حوانڭ آدم
علیه السلامنڭ صول قابرغاسندن یارادلماسیله
بر قابرغاسی ناقص وبـو صفت اولادلرینه ده
موروث اولمقله هپمزنڭ صول قابرغامز بر
عدد اکسك اولمه‌سی کبی اسرائلیات وبونکله
تطویل وتضییع عمردر. سوزنڭ قیصه سی
نحو، فقه واصول فقه‌دن وبار قدربله حساب،
جغرافیه درسلرندن ماعداسی، منتظم صورتده
اوقونماقله بـرابـر و خصوصا حدیث تفسیر کبی
درسلری تبرکا اوقونمقله بـرابر اوقومـه یی
التزامده کیفه تابع اولدقی کبی پك قدری
بلنوب برر آیت وبرر حدیث کنه اوقنور.

جامع الازهرده بـزده کـی کبی ابتدأی
تحصیل سنتابر آیی اعتبار ایدلمیوب نه وقته
تصادف ایـدرسه ایتسون ١٥ شوال اعتبار
قیلنور. بناءعلیه برکتابی براقوب دیگر کتابی
افتتاح ایتمك ١٥ شوالـده اولور. ازهرنڭ
قانونی موجبنجه طلبه لرنڭ ١٥ شواله قـدر
جیولوب بتمه لری لازمـدر. ١٥ شوالدن
ذوالحجه ابتداسینه قدر درسه ملازمت‌ایدلوب
عید قربانڭ اولنده ١٠ کون وصوکنده دها
اون کون تعطیل اولونمقله ٣٠ نجی ذوالحجه‌ده،
وطنی قریب اولمقدن ناشی بـایرام ایـدر
ایچون کرك وطنلرینه‌عودت ایتمش اولسونلر،
کرکسه قاهره ده قالمش اولسونلر طلبه لرنڭ
صباح درسنده حاضر اولمالری پـروغرامچه
مقرردر. بوندن صوکره ١ نجی ایبول ابتدا
سینه قدر درسلره مداومت ایدلوب بـو
تاریخدن سنتابر افرنجی ابتداسینه قدر جای
مسامحه‌سی ایدلور. بو تاریخدن ١٥شعبانـه
قدر کنه درس‌اوقونمقله ١٥ شعباندن ١٥ شواله
قـدر رمضان مسامحه‌سی یاپلور، بو اثناده
مصرلی طلبه لر وطنلرینه عودت ایدرلر.
اصل پروغرامچه بویله محدود ایسه‌ده اداره
درس امورنده‌اوزدیدیکنی یورته‌آلمادقی کبی
بونده ده دیدکنچه عمل ایده آلمایدر. میعاد
تعطیلدن بر هفته اون کون مقدم طلبه طارالا
باشلدیقی کبی میعاد تحصیلدن کذلك هفته
اون کون کچنه قدر اجتماع ایتمزلر. مذکور
مسامحه‌لردن باشقه عموم قاهره ده یاپلدقی
کبی مولد نبوی، مولد سیدنا الحسین، مولد
بدوی ومولدفلان‌وفلان کبی مولدلر ازهرده
یاپلمقله هر بری ایچون بربر کون مسامحه
ایدلدیکی کبی ازهر مدرسلرندن بری وفات
ایدرسه شیخ الاسلامنڭ امریله ٣ کونه قدر
درسلر ترك ایدلوب ماتم یاپلور. برینك ٣ اون

کون ماتمی کچدکده دیگر بری کنه وفات ایدرسه آنڭ ایچون کنه ۳ کون وضع اولنور وهکذا بو اثناده مدرسڭ ازهرده درس ویرمه‌سی کذلك طلبه‌نك مطالعه ایتمسی ممنوعدر. مطالعه ایدن اولورسه ازهرنڭ خادملرینه بو ذاتی توقیف ایچون مدرسنڭ وفاتیله تبلیغ ایدلمش اولور.

ازهره مدرس اولاچق آدم اوللری کندینڭ دراسته اقتدارینی احساس ایدرسه کتابلرینی کوتاروب ازهرنڭ سقفنی کوتارکان عمودلرنڭ بری توبینه کلوب قبله‌یه متوجها اولتورردی . زمانه‌سنده بوصورتله اولتورمق بن مدرسم استیان بولنورسه‌درسمه حاضر اولسون دیمکدی. بونی کورنچه طلبه‌لر وسائر بعض مدرسلر اطرافینه طوپلانردی کنج مدرس بسمله حمدله تصلیه وقال رحمه اللهنی ایتمسیله درسی تقریره شروع ایدرایمز اطرافنداکی طلبه ومدرسلر متخیله‌لرنده اولان محفوظاتلرینی موردی اولسون اولماسون مدرس‌نڭ دیدیکی علیهنه القا ایدرلردی. بیچاره کنج مدرسده بو سوٴاللرنڭ جمله‌سینه برم برم معترض‌لرنڭ کندیلری استدیکی جوابی ویرمکله مکلفدی. جوابه مقتدر اولمایوب سکوت ایدرسه بیوك خوف یوق ایدی. فقط مدرسلکدن محروم اولوردی ، جوابه مباشرت ایدوبده کرك حقلی کرکسه حقسز سوزنده اصرار وعناد ایدرسه‌ زواللی‌نڭ باشینه قیامت‌قوباردی، طوپلانان طلبه آیاقلرینه کیدیکلری مرکوب وباشماقلریله جیلکه‌لب ازهردن قووب چقاررلردی وتکرار بو صورتله ازهره آیاق‌باصمه میه عهد ویروب کیدردی.۱۲۸۷ سنهٔ هجریه سیده الشیخ محمدالمهدی العباسی الحفنی (بو ذات حنفیلردن الڭ اول شیخ الجامع اولانیدر) مقام مشیخته کچدکده اول وقت خدیو مصر اسماعیل پاشادن اذن استحصالیله مدرسلکه کچه‌چك ذواتنڭ امتحانله کچمه‌سنی تحت قراره آلمش وحنفی وشافعی مالکی‌دن ایکیشر ویدنجیده رئیس شیخ الجامع اولمق اوزره یدی اعضادن مرکب بر امتحان قامسیونی تشکیل ایتمشدر. بو قومسیونڭ قراریله‌مدرس اولاچق آدمنڭ متداول فنلردن حدیث ، تفسیر ، اصول‌فقه ، فقه ، نحو ، صرف ، معان ، بیان ، بدیع ومنطق مجموعی اونبر فنه حاضر اولمه‌سی وازهره انتسابندن ۱۲ سنه کچمه‌سی وامتحان طلبیله شیخ الجامعه تقدیم ایتدیکی عریضه‌سنده حسن سلوك وسیرت حسنه‌صاحبی ایدکینه ازهرنڭ معتبر مدرسلرندن لااقل سکز مدرسنڭ امضالری بولنمه‌سی شرط ایدلمشدر.

امتحان کیفیتنه کلنچه: مذکور شروطی جامع عریضه شیخ الجامعه تقدیم ایدلدکده شیخ الجامع یوقاریده ذکری سبقت ایدن فنلرنڭ هربریدن امتحان ایچون‌برر موضوع تعیین ایدر وبو موضوعلرنڭ هربری‌ایچونده صاحب عریضه‌نڭ مطالعه ایتمسی ولازم‌اولان کتابلره مراجعت ایلمه‌سی ایچون بررکوندن مجموعی ۱۱ کون مهلت ویرر، ۱۱ کون‌ختامنده مجلس امتحانه کلمکله کندینی مدرس فرضیله ، تعیین اولونان موضوعلری تقریر ایدر بحث وتفتیش لازم اورنلرده اعضاغه امتحان طرفندن بعض سوٴاللر القا ایدلور. مذکور اونبر فننڭ هر برنك حسن تقریر وجوابده بولنورسه درجهٔ اولی ، اغلبنده فلاح بولورسه ثانیه، اقلنده بولورسه ثالثه درجه‌لرینی احراز ایدر.

(آخری وار)

قاهره‌ده تاتار طلبه‌سی جمعیتی.

روس ادبیاتی

ادبیات جدیده ابتداسنده روحانی محررلر. یڭی فکرلرنی دین‌گه تطبیق. اسکی ویڭی هیئت بحثلری. بیوك پترزماننده‌غی اوچ روحانی عالم.

هر بر ملتده ادبیات جدیده و ترقیات فکریه‌نڭ باشلانغان وقتلرینه نظر ایدلسه آنده: دین، علمای دینیه، روحانیلر کورینه؛ یڭی فنلر و یڭی فکرلرنڭ دین و شریعتکه خلاف بولوب بولماو مسئله‌سی و باخصوص نصرانیت و اسلام عالملرنده خلقت و تشکل عالم، یر، قویاش و یلدزلرنڭ حرکت و سکونت بحثلری ایشتله‌در. حتی اسکی روماللر و یونانیلرنکده ادبیات جدیده و ترقیات فکریه‌لری، اوزلرنچه افکار دینیه و اعتقاداتدن عبارت اولان بر طاقم اساطیرلر ایله باشلانمشدر.

روس ادبیات جدیده‌سینڭ باشلاندیغی وقت، بیوك پتر زماننده ده بو حال وقوعه کلدی؛ بیوك روحانی محررلر ظاهر بولدی، پتر طرفندن روسیه‌گه کرتلمگه باشلانغان «یڭیلقلر»نڭ دین‌گه خلاف بولوب بولماو مسئله‌سی، یرنڭ قویاش تیره‌سنده‌می، یاکه قویاشنڭ یر تیره‌سنده‌می أیلانووی مسئله‌سی قوزغالدی. بو حاللر ایسه بزنڭ تاتارلرده‌ده عینا دیرلك وقوعه کلدی. اصول صوتیه برلن اوقتونڭ درست بولماوی، حروف هجانڭ کیمتلووی، هیئت قدیمه و جدیده بحثلری (کتاب المعجم، میزان المعیار فی سکون الارض والجبال، النصول الحدیده رساله‌لرینه باقگز) آنڭ آرتندن قزلر اوقتونڭ و بر آز اونکاچ قزلرغه یازو اوگره‌تونڭ جواز و عدم جواز مسئله‌لری قوزغالدی.

بیوك پتر زماننده ظهوره کلن روحانی محررلرنڭ مشهورلری «استیفان یاڤورسکی، «فه‌اوفان پروقوپوویچ» هم دیمتیری راستوفسکی اسملرنده اوچ آدمدر.

بونلردن اولگی ایکیسی کرك فکرجهتنجه و کرك پتر طرفندن روسیه‌گه کرتلمگه باشلاغان تجدد و ترقی‌گه قاراوجهتنجه بربرسینه مخالف اولوب، استیفان یاڤورسکی اولاکییف آقادیمیاسنده، آندن صوڭ قاتولیك اشقولالرنده تحصیل کورمش و اکمال تحصیل بعدنده مسکاوگه قایتوب آقادیمیاده مدرس اولمش و ١٧٠٠ نجی ییللرده بونك علم و عرفانی بیوك پتر طرفندن طانیلدقده اوزینی، «اصلاڤان -گریك- لاتین» آقادیمیاسینه مدیر تعیین ایتمشدر.

«استیفان یاڤورسکی» نڭ معلوماتی کوب اولسه‌ده یالگز روحانی و دینی اولوب، علوم و فنون دنیاویه‌ده پك ضعیف و شونڭ ایچونده علم هیئتده «قوپرنیك اصولنی» (قویاش تیره‌سنده یر أیلانونی) قبول ایتمی، اشانمی، و „قویاش' آی هم یلدزلرنك تیك طوروبده، یرنڭ آنلر تیره‌سنده أیلانووی قوپرنیك دیگان کشینڭ توشینه کرگان بولورغه کرك!» دیه ایدی. «فه اوفان پروقوپوویچ» ایسه علم هیئتده «قوپرنیک اصولنی» یعنی یرنڭ قویاش تیره‌سنده ایلانووینی ممکن کوره و بونی شریعتکه خلاف طابمی، لکن فضائل اخلاقیه‌جه استیفان یاڤورسکی فه‌اوفان پروقوویچ‌که قاراغانده کوب عالی و اوستون ایدی. استیفان یاوورسکی پتر طرفندن روسیه‌گه کرتیله باشلاغان تجدد و اصلاحاتقه حسن نظر ایله، پترنڭ بو خصوصده‌غی سعی و غیرتنی تحسین ایته

و خلق‌غه فائده تلی، لکن روسلرنك وروس معیشتی‌نك یڭی‌لق طرفینه آرتوغراق میل ایتوب کیتولرندن قورقا وباخصوص روسلرنك لوتیرانلر وچیت دین خلقلری ایله یقینلاشولرینی مناسب کورمی ، یڭی عرف وعادتلردن ایسه روسلرنك ایسکی عرف عادتلرن واولگی اخلاقلرن ترجیح ایته ایدی . (بزنك تاتارلرده هم حاضرگی زمانده تماما شونك کبی آدملر واردر .)

«فه اوفان پروقوپوویچ » هم اولا کییف آقادیمیاسنده، آندن صوڭره قاتولیك پالاك مکتبلرنده تحصیل علوم ایتمشدر . بونلرده اکمال ایتکاچ روما شهرینه باروب قاتولیك جزویتلرینك « مقدس آفاناسیه» اسملی تکیه‌لرنده اوقومق ایله مشغول بولمش . قاتولیك جزویتلری بونی شول وقتده قاتولیك مذهبنه چقارغه طریشوب قاراسه‌لرده بو چقماغان ، آخرنده قاتولیك کلیساسینك اڭ بیوك دشمانی بولغان.

رومادن قایتقاندن صوڭ فه‌اوفان پروقو پوویچ کییف آقادیمیاسنده علم بیان، فلسفه‌وعلوم الهیه مدرسلگی ایتکان صوڭره شول آقادیمیاغه مدیر بولغان . شول درس اوقتوب طورغان وقتلرنده شاکردلرگه اوقوتقان نرسه‌لرن یازوب ترتیب که قویه‌رق برنیچه تورلی درس کتابلری تصنیف ایتکان «ۋلادیمیرنك فاجعه‌لی مضحکه‌سی» اسمنده بر اثر یازغان.

۱۷۰۹ نچی ییلده «فه‌اوفان پروقوپوۋیچ» نك پالتاوا مظفریتی حقنده برنطق سویلگاننی ایشیدوب بیوك پتر بونك خطبه‌سنی یاراتقان ، فصاحت وبلاغتنی تقدیر ایتکان. شوندن صوڭ آره سی بر نیچه ییللر اوتکاچ بونك مستعد وقابلیتلی بر ذات ایدیگی پترنك ایسینه توشه

ره‌ك پتر آنی پتربورغه آلدرغان واسکی‌لك طرفداری اولان روحانیلرنك قارشو طورولرینه التفات ایتمایچه فه اوفاننی پسقوف یپسقوب لگی درجه‌سینه مندرگان .

«فه اوفان» پترنك تجدد واصلاحات ایشلرینه کوب یاردم ایتکان . چونکه آچیق فکرلی ومعلوماتلی بر آدم اولدیغندن اوزی بونلرنك لزوم وفائده‌سنی بیلدیگی کبی ، وعظ نصیحتلرنده‌ده هر وقت خلق‌غه طوغری فکر بیروب اصلاحات‌وتجدد طرفینه آنلرنی ارشاد ایتمکده ایدی .

پتر زماننده‌غی مشهور بو اوچ روحانی محررلرنك یازغان اثرلرنده‌گی فکرلری‌شایان دقت اولدیغندن کیله‌جك نومرده شونلر حقنده بر آز یازیلور . «قلم»

عجایب مخلوقات .

ایسکی زمان خلقلری انسانلردن باشقه اولان حیوانلرنی کوڭل خاصیتلرندن وعقل اشلرندن محروم وباشقه نرسه‌لردن آنچق جانلری بارلق ایله‌گنه آیرلورلر دیه اعتقاد ایدرلر ایدی . بوندن اون اوچ عصرلر مقدم قرآن شریف کلوب : « یاأیها النمل ادخلوا مسا کنکم لایحطمنکم سلیمان وجنوده وهم‌لایشعرون » (سوره ۲۷ آیت ۱۸) دیه قرمسقه‌نك اوزینك جنسده‌شلرینه سویلمش سوزلرینی حکایت ایدوب، بونلرنك عقللری‌وفکرلری‌وار ایدیکنی آڭلاتدی وایکنچی بر اورنده حیوانلر حقنده «آنلرده سزنك کبی امتلردر» معناسنده اولان: «الا امم امثالکم» (سوره ٦ آیت ۳۸) دیه‌بیان

بیوردی. فقط شول وقتلرده علم حیوانات وباشقه بوڭا یاردم ویره‌چك فنلر بولنمادیغی سببندن قرآن شریفنك اوشبوعالی معلوماتلری تقدیر ایدلنمادی ولازم اولان قیمتلری تعیین اولنمادی.

صوڭره ده آوروپاده علم وفن ترقی ایتدی، حتی هر بر فننك اوزینه مخصوص عالملری میدانه چیقدی، تجربه وکوب اجتهادلر سببندن کوب معلومات حاصل ایدلدی وهر بر فن حقنده یوزلر ایله جلدلر کتابلر یازلدی واوشبو سایه‌ده کوڭلگه حتی خطور ایتمگان نرسه‌لردن کوبلر مشاهد درجه‌سنده معلوم اولدی. ایشته اوشبو علم وفنلر واسطه‌سیله قرآن شریفنك یوقاریده ذکر ایتدیکمز آیت شریفه‌لرینك معنالرینی آچیق آڭلامق ممکن اولور.

اسویچره عالملرندن اجاس: «کوڭل خدمتلرنده انسانلر ایله حیوانلر آراسنده اولان قلبی اشلرنی بر برندن فرق ایتمك غایت مشکلدر» دیور.

فن اثبات ایتدیکینه کوره حیوانلر عقللیلر، فکر ایته‌لر، ملاحظه‌لر یوروته‌لر حتی بر برلری ایله انسانلر قبیلندن مشورتلر ایته‌لر، تجربه‌لر قیلوب، حرکتلرینی شول تجربه‌لرینه بنا ایتمکله فائده‌لنه‌لر. یاشلری انسانلرنڭ یاشلری قبیلندن بر قدر ینگل فکرلی وخفتراك، اما اولغلری ویاشلیلری، انسانلرنڭ قارتلری قبیلندن صبرلی و ایشلرینك عاقبتلرینی فکر ایدوچی اولالر.

هر بر حیوان، اوزینه ضرر کتوررلك اولان ایکنچی حیوان اوچرادیغنده ممکن قدر قاچارغه وکندینی قورتلدررغه طریشه‌در. «بی» اسملی قوش پك یاشرون اورنده اویا یاصاب یومرقه صالادر، اما یرتقچلر کیلوب کورسونلرده، بوش ایکان دیه آلدانوب کیتسونلر ایچون کوزگه کوره‌لچك یرده ایکنچی یالغان اویا یاصاب قویادر. «فوفیت» اسملی قوش، آوللردن یب تابوب آلوب کیلدرده آغاچ یافراقلرینك چیتلرنی بورنی ایله تیشوب یب یورتوب تگه‌در وشول یافراقلر ایله اویاسینڭ اوستنی یابادر. اگرده یب تابا آلماسه آغاچ قایرلرینی یب اورننده استعمال ایته‌در. حتی اوشبو یافراقلرنی تکدیکی صوڭ اچقنوب کتماسون ایچون یبلرنڭ اوچلرینی تویندلاب قویادر.

آمریقاده «راتون لافور» اسملی برتقچ حیوان اوزینڭ آزغینی، آشامازدن مقدم صو بوینه آلوب باروب صوغه مانچوب طرناقلری ایله صغه‌در وشویله یووب صافلادیغی صوڭغنه آشارغه کرشه‌در.

ایلك وقتلرده حیوانلرنڭ بو کبی اشلرینی فطری وطبیعی حاللر دیه اعتقاد ایده‌لر ایدی، شمدی علم اثبات ایتدی که بونلرنڭ اشلری انسانلر قبیلندن فکر وتجربه‌لرگه مستنددر.

علامه «هوبر» اوزینڭ بر مشاهده‌سینی بویله حکایت ایلر: «فنکس اسملی بر حیوان بال آشامق ایچون اومارتاغه هجوم ایتمکده ایدی، بونی کوردیکلری ایله قورتلر باشقه اشلرینی تاشلاب دشمن‌غه قارشو حاضرلنورگه کرشدیلر. بالاوزلر تاشوب دشمن یولی اوستنه حصار (باریقادا) بنا ایتدیلر» عقلی اولمغان حیوانلر، یانلرینه کیلوچینك محض اوزلرینه قصد ایتدیکنی وآنك یولینه شوندای قویه‌لر قویوب کرتماو حیله‌لرینی نیچوك بیلسونلر؟

سیاحلردن لنغجستون دییور : «سیاحت وقتمده ـ دیولولو ـ صحرالرنده یوردیکمده برقرمسقه اویاسندن بیوك بر آغاچ اوزرینه صوزلغان باو کوردم ، مکرده اول یرگه تاشو سببلی صوکره ایمش ، اگرده صو ، اویالرینه یته‌چك بولسه شول باو آرقلی قرمسقه‌لر اویالرندن کوچوب آغاچ باشینه منوب طورالر ایمش » .

حیوانلرده روحی اولان شیلرنڭ جمله‌سی واردر . آغرولرنی بیله‌لر ، لذتلنه‌لر ، قایغره‌لر شادلانه‌لر ، سویه‌لر ، دشمن کوره‌لر ، شکر ایته لر ، آچیغلانه‌لر ، شفقت کوستره‌لر ، احترام ایته‌لر ، اوچ آلالر ، باطرلنه وجبنلنه‌لر ، آلدیلر ، منافقلق وخیانت ایته‌لر .

حیوانلر آراسنده آلداوچیلق طوغروسنك برنچی صف‌غه‌قویارغه تیوشلی اولانی مایموندر . بوندن باشقه ، مایمون سر آچونی ، تجربه ایدوب قاراونی پك سویه‌در . بر نرسه‌نک سببن بیلورگه کرشسه‌مایمون کوب وقت آشاونی اونوته‌در .

ات اوزینک خواجه سینک آشـایه‌چق نرسه‌لرینه ضرر کتورماوی ایله مشـهوردر . أت خواجه‌سینک رحمتنی‌ایشتسه پک حضورلانه خواجه‌سینک آچیغلاندیغندن حسرتلنه‌در .

سانسون : «چابشقان وقتلرنده ایبك‌شلرندن اوزغان آت شادلانه وباشقه‌لرغه ماقتانه‌در» دیه‌در .

« ارثورفیانادو یما» اسملی عالم : «فورش اسملی بر آیغر ، اوزوشقان وقتده هر قایچان باشـقه‌لردن اوزا طورغان ایـدی ، کونلرنک برنده ـ فیل ـ اسملی‌بر آت بوکاردن‌اوزدی ، فورش عارلانوندن توزه آلمای ـ فیل ـ نک بیلکه‌سندن پک‌قاتیغ تشلادی ، بیک بلا ایله آیروب آلدیلر» دییور .

ات ، مایمون ، فیل اوزلرینی ماقتاغاننی پک یاراتالر ، واوزلرندن کولوب مسخره ایدوچیلرگه آچیغلانالر .

پروفیسور رومان : « ترزه‌دن چبن طوتا طورغان بر أتم بار ایدی ، بر کون قاراب طوردیغم وقت سیکروب منوب چبن‌گه هجوم ایتسه‌ده چبن قاچوب اولـگوردی ، بوندن بن کولدم ، شول آراده قایداندر بر چبن طوتوب ، گویا ترزه‌ده‌گی‌چبننی طوتقان دیه ظن ایتدرر ایچون آلدمه کتوروب تاشلادی ، بن بوندن دخی‌ده قاتیغراق کولدم أت اوزینك حیله‌سی میدانغه چیقدیغینه عارلانوب ، یوکروب کتدی‌ده قاراوات آستینه کروب قاچدی » دییور .

« الحیات »

ترکستان ولایتی

سمرقند ، تاشکند وترکستان ـ هم فرغان ولایتی خوقند ، اندیجان شهرلرنده ایلك زمانده اولان اسلام خانلرندن قالغان ایسکی بنالر ، مسجد ، مدرسه ومشهور کیمسه لرنگ قبری اوستنده گوزل ، گوزل طرزده ایشلنگان (Археологическій) آثار قدیمه گه منسوب عمارتلر کوب . بوبنالرنگ بوکونده اکثری زلزله‌دن ، بعضیلری‌ده غایت قدیملکدن خراب اولوب تماما منقرض اولورغه قریبدرلر . بـو عمارتلر بزنگ طائفه‌گه یادکار ایچون قالغان آثار ، غایت اعتبارسزلقمزدن تیز زمانده بتون ، بتونه منقرض ومحواولوب ، فقط تیللرده صاغنوب

سویلرلك گنه بولوب قالاچقلر (*) ....

سارتلرده حمیت ملیه بولسه ایدی؛ بیکار یرلرگه ، بدعت ایشلرگه یوزار بیڭار صوملر اسراف ایتکانچی بوندی صاغنورلق عمارتلرنی توزاترلر، هیچ اولماسه ایسکی اثرلرنی اعتبارغه آلورلر ایدی. فکر صاحبلری، ملتچی دیوچی ذاتلر کندیلرینه مخصوص موزه (تماشه) خانـه آچوب آثار قدیمه‌لرنی یغشدروب قویارلر ایدی.

ذاتا: ترکستان ولایتی «توران» «ماوراء النهر» اسمی ایله مشهور ایسکی تاریخلی قدیمگی آباد ولایتدر. بو یرلرده یونانلردن، سلجوقیلردن، عربلردن وترکلردن قالغان نهایه‌سز کوب ایسکی اثرلر بار. تاشکند موزه‌خانه‌سنده اوروش قورالی، یورت اسبابی قبر تاشلری، قول یازمه یازولر وغیر آثار قدیمه پك کوبدر.

حاضرنده ترکستان ولایتنده معیشتی واسع کشیلر تاریخی وحاضرگی معیشتلرینه عائد بعض شیلرنی دقته آلوب یغشدروب بر کتاب یازسه‌لر ملت اسلامه خصوصا ترك اولادینه بیوك خدمت ایتمش اولورلر ایدی. آصترا اوموف نی مدح قیلوب، یاکه آنڭ کیفی حقنده اوزلرینڭ شخصی منفعتلری ایچون میسیونیر غزته‌سینه مقاله‌لر یازوب قدرلیك عمرلرینی صرف ایتکانچی هیچ اولماسه معیشی، ادبی کتابلر یازسه‌لر عمومی ملتکه فائده اولور ایدی. لـکن سارتلرغه ایرانیلر آرالاشوب، اکثری ایران مدنیتی تاءثیر ایتکان. سارتلر صرف ترك اولادی اوله طوروب، ترك تیلندن فارسی تیلنی یقین راق کوره‌لر.

سارتلرنڭ ایسکی بنا ایسکی آثارغه دقت ایتولری اولسه؛ اولده اویولوب طورغان توفراقنی اولیا زیارتی، بیلمام دها کیملر قبری دیب اعتقاد قیلوب، شول قبرگه قربانلر چالوب استمداد قیلوب وشول قبرلرنی معمور قیلودن عبارتدر. ایوب پیغمبر چیشمه سـی، سلیمان تختی، حضرت علی قبری فلان خواجه، اولیا قبری دیب یالقاو کشیلر وصوفیلر آقچه یغوب جاهل کشیلر درست دیب اعتقاد قیلولریدر.

سمرقنده (بی بی خانم آقساق تیمر خاتونی) مدرسه سندن چارك چاقرم (شاه زنده) مسجدی یاننده قدیمگی (آفراسیاب) شهرینه یقین یرده ایسکی مزارستان بار. قبر اوستلرنده مرمر تاشلرنده خط کوفی ایله یازلغان عربی العباره قبر تاشلری کوب. حاضرنده کوبسی یغمور وقار صولری ایله قومغه کومیلوب، قبرلری آچیلوب قوری سویاکلر کورنوب یاتا. بیلمسز یرلرده‌گی اویولوب یاتقان توفراقنی اولیازیارتی دیـب اعتقاد قیلغان مسلمانلر؛ بو قزغانچ حالده‌گی سویاکلرنی کوروب، قدیمگی هم معلوم مسلمانلرنڭ قبرلرینه کـوز توشروب، تاشلرینی توزاتوب. کورنگان سویاکلرنی کوموب یغاچلر اوطورتسه‌لر انشاء اه کـوب ثوابلرغه نائل اولورلر ایدی. چونکه بو قبرلرنڭ ایچنده بلکه خداغـه یقین ایزگو کیمسه‌لر بولسه هم عجب ایمس. صوڭی بولور

«احمدجان بیکتمروف»

(*) بو عمارتنڭ رسملرینی «شورا» غه یباررم. بانیلرینی هم بقدر طاقت وامکان تاریخلرنی هم یازارم.

تربیه و تعلیم

اوقو یولینه کوبمو طوتالر؟

•• حاضرده اصل انگلترهده (یعنی هندوباشقه قولونیالرندن باشقه) ٤٤ ملیون ۱۷۷ مک کشی بار. حکومت بونلرنی اوقتور ایچون یعنی علم یولینه یلغه ۱۵٦ ملیون ۸۷٤ مک صوم راسخود طوتادر. دیمك هر جان باشینه: اوقتو یولینه ۳ صوم ۵۵ ة طوتیلا.

فرانسیه ده - قولونیالرندن باشقه - ۳۹ ملیون ۲۵۲ مك کشی بار. اول یلغه ۹۸ ملیون طوتا دیمك هرجان باشنه: ۳ صوم ۵۰ ة.

پروسیه (گیرمانیانگ برالوشی) مملکتنده ۳۷ ملیون ۲۹۰ مك کشی بار. شونلرنی اوقتور ایچون حکومت یلغه ٦۲ ملیون ٤۵۹ مك صوم آقچه صرف قیلا. دیمك جان باشینه: ۱ صوم ٦۷ ة.

ایتالیانگ خلقی ۳۳ ملیون ٤٤۱ مك بولوب، معارف یولینه یللق راسخودی ۳۰ ملیون ۲۸۵ مك صوم. دیمك جان باشینه: ۹۱ ة.

آوستریا (مجارستاندن باشقه) خلقی ٦۲ ملیون ۱۵۰ مك؛ معارف ایچون راسخودی ۲۳ ملیون ٦۱٤ مك؛ یعنی جان باشینه یلغه ۹۰ ة.

روسیه ده ایسه - فینلاندیه دن باشقه - ۱۹۰٦ نچی یلنگ ۱ نچی یانوارنده ۱٤٦ ملیون ٤۲۰ مك خلق بولوب، ۱۹۰۸ نچی یل اوقو یولینه ۵۳ ملیون ۱۵۰ مك صوم تعیین قیلندی. دیمك جان باشینه: ۳۲ ة تیه‌در. بو حسابلردن کورینه درکه: انگلتره حکومتی معارف یولینه روسیه‌گه قاراغنده اون مرتبه آرتق طوتادر. بوندن باشقه خصوصی آدملرنگ اعانه‌لری اعتبارگه آلنسون! انگلتره ده بعض یلی خلقنگ، خصوصی جمعیت و آدملرنگ مکتبلرگه یل صایون بیرگان اعانه لری یوز ملیونلردن آرتقان حالده، بزده بر نیچه ملیونغه چاق یته‌در.

ایشته، شول صفرلر - ملتلرنگ معارف و ترقی ده‌گی درجه‌لرن بیك آچق بلدروچی نرسه‌لردر.

موسقوه دارالفنونی

(۱۹۰۸ نچی یل ۱ نچی غنوارنده)

مذکور دارالفنونده ۹۲ بیوك درجه‌لی پروفیسور، ۲۵۹ پریۋات دوسینت (لکسیه اوقی، لکن پروفیسورلق درجه‌سینه منوب یتمگان کشی) و ۱۲ طبیب، آسترانوم کبی معلملر بولمشدر. معلمك ایتمی طورغان مأمورلری (مدیر، ناظر، خزینه دارکبیلر) ۳٤۵؛ اوقوب تمام ایتکاچ ده پروفیسورلق آلور ایچون دار-الفنونده قالوچی استودینتلر ۷۹ کشی بولمشدر. جملهٔ استودینتلر ۸،۳۰۱ جان بولوب بونلردن

باشقه ٤٠٢ اختیارلی طلاوچیلر و ٢٨٢ آپتیقا هنرینه اوگرەنوچیلر بار ایدی . دیمك بتون اوقوچیلرنڭ حسابی ٨٩٨٥ گه یتمشدر . استو- دینتلرنڭ ٩٢٩زی تاریخ وعلم اللسان شعبه‌سنده؛ ٣،٠١٠ نی حساب وعلوم طبیعیه شعبه سنده ، ٣،٣٦٩ زی حقوق و١،٨٩٣ چی طبیه شعبه‌سنده اوقوده لردر .

١٩٠٧ نچی یلده اوشبو استودینتلردن ١،٣٤٧ سی بیك فقیر بولغانلقدن اوقوغان ایچون آنلردن آقچه آلماغانلر . فقیر استودینتلرغه دارالفنون صوماسندن ١٧ مڭ صوم اعانه قیلغانلر .

دارالفنوننڭ کتبخانه سنده ١٨٤ مڭ ٦٥٧ اسمده ٣٢١ مڭ ٦١٠ جلد کتاب و٢٥ مڭ ٧٩٥ دفتر باردر .

دارالفنوننڭ بر یللق داخودی : خزینه دن بیرلگان بر ملیون ٣٣٥مڭ صوم (بونڭ ٤٢١ مڭ صومی پروفیسور ، مأمور وخدمتچیلرنی اصرارغه) ؛ اعانه قاپیتالی ٥ ملیون ٤٨٠ مڭ صوم ؛ دارالفنون فائده سینه اوقوچیلردن جیو لغان ٤٨٠ مڭ صوم وباشقه لردر .

بیشیك قریینده

(باشی ٢ نچی نومرده)

بالانڭ اوسمه‌سی ایچون آشامه‌سی لازمدر . بالانڭ اڭ ینگل واڭ تیزسڭدیره چگی آش « آنا سوتیدر » . چونکه بر بالاغه کیراك بولغان هر نرسه آنده بار ؛ بونگ ایچون بر آنانگ اڭ مقدس وظیفه‌سی بالاسنی ایمزمکدر . بوایسه بر قانون طبیعیدر . سوت ، آنا ایله بالا آره سنده نق بر رابطه‌در . بو رابطه بوزولسه بالاده آناده پریشان بولورلر . اوزغان عصرده ارضاع صناعی (آنا سوتندن باشقه سوتلر ایمزو) ایله آصرالغان بالالرده وفیات طوقسان پروسینتدن کوبراك ایدی . شوشی کونده هم آنا سوتی ایله آصرالغان بالالرده وفیات اون بیش پروسینت بولغانی حالده ، ارضاع صناعی ایله آصرالغانلرده اوتوز ایکی پروسینتگه طولادر . منه بالالرنگ شوشی وجهله ترك حیات قیلولرندن مسئول و معاتب بوله طورغانلر ، ینه آنالردر . هیچ بر سببسز بالاسنی ایمزمکدن طارتینغان آنا ؛ بیك زور بر مسئولیت آستنه کرگان بولور .

بالالرنی وهر کشینی ؛ حتی بتون بشریتنی خاتونلقه مفتون قیلغان ومقتدار ایتکان نرسه سوتنگ وسوت ایله متناسب بیك کوب اولان ، آنا همتلرینڭ تأثیر جبلیسیدر . ایسکی زمانده آنالرنڭ بالالرینی ایمزمکلری قانونغه کرتلگان بر مادهء مجبره ایدی . قرون وسطی‌ده اڭ زور درجه‌لی فامیلیالرغه منسوب خاتونلر بالالرینی ایمزمکنی بیك مهم بر وظیفهء فطریه بیلورلر وبونڭ ایله ماقتا نورلر ایدی . فرانسه قرالیچه‌لرندن بریسی صرخاو وقتنده بالاسینگ بر کنیزەك سوتی ایمکاننی ایشتوی ایله بالاسنی یاننه کیترتوب آوزینه بارمق طقفان وایمگان سوتنی کیری چقارغاندر ، بوحالنی کوروب حیرتده قالغان توابعنه « آنالق حقمنك باشقه سی طرفندن آلنمه سینه چدی آلمیم » دیب جواب بیرگاندر .

* * *

زور قایغیدرکه «سوت آنالر» کیتکان صاین

کوبه یه و آنلر کوبه‌یکان صاین ناچارلقلر آرتادر.

مرحمت وشفقت انسایه‌گه تماما قارشی بولغان شوشی صنعتنڭ هر کون باشقه تورلی آلغه کیتووینه مانع بولور ایچون بر گنه چاره باردرکه اولده خاتونلرنڭ نازك وصاف بولغان حسلرینه صیغنمقدر.

خاتون آنا بولغانلغی ایچون شایان مرحمت وتقدیسدر. آنا بولودن الڭ کچکنه بر سبب ایله طارتینغان وتاءهلنی قوری بر کوڭل جواتو شیکللی تلقی قیلنغان خاتون؛ اوزلرینه ایتلکان احترامدن نی قدر نصیبسزدر. بالاسنی یورتنڭ الڭ ناچار برکوشه‌سنه‌واوزفایده سنی‌کوزتکان چیت بر خاتوننڭ یمان قوللرینه طاپشروب اوز ذوقنه ایارگان بر خاتونده «آنالق» صفت فاخره‌سندن نی قالور؟. غفلت، جهالت، کبر وغرور شیکللی اخلاق رذیله نی طاشلارغه وبتررگه؛ وجداننی یاقتورتوغه وچن خاتونلقنی قایتاررغه اجتهاد تیوشدر:

بر خاتوننڭ ایمچه‌گی روحی، قلبی، مودتی، شفقت ومرحمت جبلیسیدر. آنی اوز بالاسندن باشقه‌سنه کوڭل رضالغی ایله بیره آلماز. بیڭ تورلی منفعت وضرورتگه ایاروب بیرسه ده، بیچاره بالا، تله‌می بیرلکان «آق طامچی» لردن فائده کوره آلماز. چانچولر، ایچه‌ك خسته‌لکلری‌ـ ڤوسپالینیه‌ـ حواله‌لرـ وصاتاشولرـ آستنده خراب بولور.

بونڭ شیکللی فجایع حیاتیه هر کون کورلمکده در. محترم خاتونلر!... نجیب واصیل بولغان وظیفه‌لریڭزنی بیلگز، آنالقنی تقدیر قیلگز، بارلق خلقنڭ، زور بر ملتنڭ آلغی حیاتی سزنڭ تربیه واهتمامگزگه طاپشرلغاندر.

اویلاڭز! سزگه نی قدر زور بر توجه ونی قدر عالی اعتماد کورستلکان. وظیفه کزنڭ بو قدر قیمتلی بولغانن حقی ایله بیلسه‌ڭز بیك کوب ترکلکلرنڭ وهنوز تشکل ایتمه‌دن خراب ایتلکان بالالرنڭ زور بور کشی، برر فرد ملت بولملرینه همت قیلوب «آنالق» اسمنی الڭ یوغاری مرتبهٔ حرمتگه چیغارا بیلور ایدیڭز. بوده سزنڭ قولگزده در.

اوشبو مطالعات؛ ایمچه کنده، بنیه سنده بر علت وآفت بولمغانی حالده آنالق وظیفه‌سنی کیفنه ایاروب طاشلاغان وتحقیر قیلغان مزیت نسائیه نی بیلمکانلرگه عائد در. یوقسه صرخاو بر وجودنڭ سوتندن البته بالا فائده کوره آلماز. منه شول وقت الیم بر مجبوریت آستنده‌سوت آناسی‌طوتیلور. آنا؛ سوت آنانی هر وقت حفظ صحتنڭ قوشقان روشنده اداره قیلملی وبالانی چیت قولغه نیچك کیلدی شولای طاشلامامایدر.

* * *

تله‌سه نیندی بر مانعه وحقلی بر سبب ایله آنا، بالاسینی ایمزه آلمسه ویخشی مناسب بر سوت آناده طابلمسه چاره‌سز، بالا ایمزیك شیشه‌سی‌ایل آصرالور. بالانی ایمزیك ایله آصرامق ناچار بولغانی شیکللی آنا ویا باشقه قاراوچیلر ایچونده اوزون برزحمتدر. استعمال قیلنغان سوتنڭ ایسه مایی‌وقازه ئیلی بالانڭ سکدیره بیله‌جکی مقداردن کوبدر. بو اصولنڭ اصل ناچارلغی استعمال قیلنغان سوتنڭ کوب وقتده قاتناشدیرلغان وقایماغی آلنغان بولمی وایچنه ازویس، می سوپیه‌سی شیکللی مضر نرسه‌لر قوشولسیدر. بوندن باشقه صاوتلرنڭ آروسزلغندن تورلی میقروبلر ایله

طولو بولویدر . مشهور میقروبجی «میکه‌ل» صاوولدقدن صوڭ اون بیش ساعت قدر (٣٥) غرادس جلیده طورغان بر سوتنڭ قوب بشکی هر سانتیمتره‌سنده (٧٣) میلیون میقروب طاپقاندر . اوشبو میقروبلر زهرلر حاصل قیلوب سوتنڭ ترکیبنی بوزا و بالالرده یشیل ایچ اوتولری وهضم خسته‌لکلری تولید قیله‌در.

اوشبو میقروبلردن بعضیلریده طوریدن طوریغه خسته‌لك اورلغیدر . مثلا ورم (چیخوتقه) قره حما (تیف) قوش پالازی (دیفثه‌ریت) وخالیرا شیکللی صرخاولقلر صییر سوتندن کیله بیلور .

شوشی تهلکه‌لردن قوتولمق ایچون سوتنی الڭ کیمنده «١٠٠» درجه‌گه قدر جلیتوب میقروبلرینی ، تلف قیلملی و ایمزیکنی دخی ایمکان صاین فایناتلغان آرو صوایله جومالیدر.

بونڭ ایله برگه خاطرگزدن چیقماسقه تیوشدرکه : ارضاعنڭ شوشی اصولی بیك ناچاردر . سوء نتیجه‌لر حاصل قیله بیلور . الڭ یخشیسی قانون خلقتنی بوزمامقدر. یعنی بالانی آنا اوزی آصرامالی ، ایرکینلکده‌اوسدرمه‌لی ، هواسنی ، ضیاسنی کیسمه مالی ، آصرامه‌نڭ الڭ زور سری شوشیدر . قواعد طبیعه‌نی اوزکارتمك هروقت مضردر. دوقتورنڭ الڭ مهم وظیفه‌سی قوانین طبیعه‌نڭ تمامی تطبیقنه قارامق وخرافات فکریه‌نڭ مضر بولغان تخریباتنه مانع بولمقدر .

ع . فخری.

تقریض

تلفیق الاخبار وتلقیح الاثار

فی

وقائع قزان وبلغار وملوك التتار

شیخ محمد مراد افندی المکی طرفندن عربی لسانله یازلمش اوشبو اثرنڭ ٧١٦ بیتدن عبارت اولان برنچی جلدی «اورنبورغ» شهرنده «کریموف ـ حسینوف وشرکاسی» مطبعه‌سنده باصلوب تمام اولمشدر.

بو اثر ، اسمندن هم آڭلاشلدیغی اوزره قزان ، بلغار شهرلرینڭ تاریخلرینی وبونلرنڭ اوستلرینه کلمش الوغ وکچوك ماجرالرینی و عموما ترك وتاتار خانلرینی وبو مملکتده اولان اسلاملرنی تعریف ایتمك وبونلرنڭ حاللرینی ترجمه ایلمکدن عبارتدر.

برنچی جلدی ایسه «سرای» شهری ، قریم خانلرندن اولان میڭلی گری خان طرفندن تخریب ایدلدیکنی سویلاب تمام اولمش وایکنچی جلد باشندن «حاجطرخان» خانلری حاللری سویلنه چکدر.

شیخ مراد افندی اوشبو کتابنی الڭ معتبر اولان عربی ، فارسی ، ترکی اثرلردن جمع ایتمش وروسلر قاشنده انابتلی اولان قارامزین تاریخندن ، ماده‌لرنڭ الڭ جزئی اولانلرینه قدر بر قالدرمای درج ایتمشدر .

اوشبو برنچی جلدنده ، آوار ، هون ، صقلب ، بلغار ، چواش ، باشقرد ، تاتار قوملری

حقنده غایت مفصل اولەرق معلومات ویرلمشدر. شیخ محمد مراد حضرتلری اوشبو اثرینی مجرد نقل طریقی ایلە ترتیب ایتمای بلسکه مؤرخلرنڭ اختلاف ایتدیکاری سوزلرینی تمام کوچردیکی صوڭ کندی طرفندن محاکمه ایتمك اوزرنده یازمشدر. بو ایسه کتابه آیرم بر مزیت ویرمشدر.

اوشبو بیوك والوغ مصرفلره احتیاجلی اولان اثرنی ملت ایچون یادکار قالدرمق قصدیله خادم الفقراء، شیخ محترم زین الله حضرت جنابلری کندی خراجتیله طبع ایتدرمکدەدر.

ملی تاریخمز، روسچه بیلمش معرفتلی شاگردلرمز وملالرمز طرفندن یازلنەچغنی امید ایدر ایدك، اما مکهٔ مکرمەدە اوطوروب مریدلر تربیه سیله مشغول اولان بر شیخ طرفندن یازلمەسینی خصوصا بویله ذاتلر طرفندن قارامزین تاریخلری فیلنی قرقه یارر مرتبەسنده دقت ایله مطالعه ایدلنەچکنی خیالمزه اولسون کتورماز ایدك، فقط «ویاتیك بالاخبار من لم تزودی» قبیلندن جناب الله، بزه ملی تاریخمزی کوتمادیکمز یردن ویردی.

«ملی تاریخ یازمق حقنده اولان بورچ، ملت اوستوندن توشدی، بونی ایسه شیخ مرادافندی ادا ایتدی» دیه ظن اید لماسون! نوح پیغمبر عصرندن آزکونلر صوڭ دنیاغه چیقوب ده، چین، ایران، دولتلرینی ترەتوب طورمش اقوام ترکیەنڭ و بتون روسیه دن دان آلوب ده الڭ بیوك حکمدارلرینی کندی خدمتلرنده بولندرمش «دشت قپچاق» حکومتینڭ تاریخی، بیڭ وایکی بیڭ بیتلی کتابلر یازلوب ده بو طوغروده اولان ملی خدمتنڭ تمام اولمق احتمالی یوقدر، بلکه یوزلر ایله جلد تاریخلر یازلنور اولسه کنه آزلق ایدر. شیخ مراد افندی ایسه آنجق اوشبو بیوك میدانغه کرلەچك ایشکنی آچمشدر، اوشبو ایشکدن کرر ایچون حمیتلی وغیرتلی یاشلر بربریله یارشوب طورسەلر کرك.

اوشبو تعریف ایتدیکمز اثردن برر نسخەسینی الده ایتمك بر آز بایلغی ومحبت ملیه وغیرتی اولان ذاتلر ایچون الزمدر.

بوکتابنڭ هر ایکی جلدی بزده بار. ف.

کشفیات واختراعات

تلیغراف

جسملرده قوهٔ سیالهٔ الکتریقیەنڭ وجودی تلیغرافنڭ اختراعینه یول آچمشدر. ۱۷۷٤ نجی ییلده «جنوه» شهرنده «لساژ» اسملی برحکیم هر طرف ایچون اوزینه مخصوص تیمر چبقلر طارتوب تلیغراف ایجاد ایلدی ایسەدە بو تلیغرافنڭ نقصانلری پك کوب ایدی.

۱۸۱۱ تاریخنده «مونیخ» شهرندە برفن حکمت معلمی هر طرفقه خبر یوروتورگه یارارلق برگنه تیمر چبقلی تلیغراف ایجادینه طریشوب قاراسەدە پك چوق مانعلر ومشکلات ظهور ایتدیکندن، مقصودینه ایریشه آلمادی.

۱۸۲۰ ده «اوارستاد آمپر» نام ذات، مقناطیس ایگنەسی اوزرینه سیالهٔ الکتریقیەنڭ تائیراتنی تجربه ایدەرك، تیمر چبق نڭ بر اوچینه الکتریق تائیر ایتسه ایکنچی اوچندەغی ایگنه

نك حركتلنه‌روك بر طاقم اشارتلر حصوله کیتر
دیگنی آکلامغه موفق اولمشدر.

«آمپر» نك کشف ایتکان فکری ١٨٣٢ تاریخنده پتربورغده حکمت طبیعیه معلملرندن « شیلنغ » نام ذات طرفندن تحقیق وتعمیق ایدیلرك ، تجربه ایچون قصقه بر تلیغراف خطی انشا ایدلمشدر.

«آراغو» اسملی بر حکیم « اوارستاد» نك کشفنی اکمال ایده‌رك تلیغراف ماشینه‌سنی اصلاح ایتمش و ١٨٣٧ نچی یلده «مونیخ» ده «استینهل»، « لوندون » ده « وهاتسون » اسملی آدملر برنچی مرتبه اوله‌رق ایگنه‌لی تلیغرافلر ایجاد ایتمشلردر.

صکره کره‌ك ماشینه لری وکرك باشقه جهتلری اکمال اولنه‌رق ، نهایت اشارت یرینه حروفات کورساته طورغان تلیغرافلر انشا قیلنمشدر. قوهٔ الکتریقیه پك کوب نرسه لرده استعمال اولنه‌رق ، صکره‌لری الکتریق ساعتلری والکتریق فانارلری ایجاد اولندی ، هم الکتریقدن پك زور خدمتلر کوردرمگه باشلادیلر.

میزان الهوا، میزان الحراره و بالون.

هوانك احوالنی، یلی وصووقلغنی اولچی طورغان غرادوسلرنك بارلغی هرکیم گه معلوم در. بونلرغه عربلر وترکلر میزان الهوا ومیزان الحراره دیلر. یلی بولسه غرادوسر یوغاری کوتاریله، صووق بولسه توبان توشه‌در. عجبا بونك سببی نه‌در ? غرادوس یاکه فنی اصطلاح ایله دیه‌جك بولسه‌ق «ترمومتر » لر فن‌نك الك درست قاعده‌سینه بنا قیلنوب یاصالغان آلتلر اولوب نوعلری کوبدر.

میزان الهوانك نه اولدیغنی بیلمك ایچون، هوانك نه اولدیغنی بیلمك لازم کاور. اوستنده یاشادیغمز کرهٔ ارض هوا دینلان بر غاز ایله احاطه اولنمشدر، که بوغاز یریوزنده‌گی حیوانلردن الك کوبسینك مایهٔ حیاتیدر. هوانك اوزینی هر نه قدر کوز ایله کوروب بولماسه ده طاوشنی ایشته‌مز، قوتنی مشاهده ایته‌مز. هوا یر یوزندن ٦٠ مك مترو (بر مترو آرشون‌یارم چماسنده‌در.) یوقاریغه قدر بولنوب، آنك یوقاریسنده یوقدر. هوا بر بسیط جسم بولماینچه، باشلیجه ایکی بسیط جسملردن مرکبدر. بونلرنك بری «آزوت» دینلان غازدرکه، هواده یوزده یتمش طوقز نسبتنده ودیگری «مولدالحموضه» دینلان غازدرکه یوزده یکرمی نسبتنده بولنور. بو ایکی جسمدن باشقه هواده یوزده بر نسبتنده «حامض فحم» وپك آزغنه صو بخاری بولنور.

«آزوت» ایسسز، توسسز وطادسز بر غازدر، که یالگز اوله‌رق طبیعتده بولنمایوب، «مولد الحموضه» ایله برابر هوانی ترکیب ایتدیکی کبی، باشقه‌نرسه‌لر ایله‌مرکب اولدیغی حالده دخی بولنور. علم کیمیا واسطه سیله « آزوت » باشقه نرسه‌لردن آیریلوب آلنسه تنفس که صالح دکل هم یانمیدر. اچینه خالص آزوت طوترلغان بر شیشه‌نك اچینه، یاندرلغان بر شم کرتلسه درحال سونه، بر حیوان کرتلسه درحال اوله‌در.

مولد الحموضه‌نك دخی‌توسی، ایسی وتمی یوقدر. پك نق ونورلانوب یانا. بونی تنفس

ایتووی یکل وکوکل‌گه بر شادلق کیترمکده ایسه‌ده، بوغازنڭ قاطیلغی سببلی قان‌لزومندن آرتق حرکت‌که باشلاب حیوان تلف بولادر.

مولد الحموضه دخی اوزیگنه بولنمی.

هواده بولونه وصونڭ طوقزجزئنده سکزجزئی مولد الحموضه‌در وسائر جسملرده دخی کثرتله بولونادر. بوغازلر هوانڭ ترکیبنده غاز حالنده بولنورایسه‌ده، باشقه‌ماده‌لر ایله‌مرکب‌اولدقلری وقت، مائع وصلب حالنده دخی بولنورلر.

هوا اسسیلك سببلی زورایا وجیکلایـه، صووقلق سببلی کچره‌یوب آورایا. «غالیله» نڭ شاکردلـرندن «توریچیللی» نام ذات هوانڭ تضییقی ضمننده بر طاقم تجربه‌لر اجرا ایتمشیدی. مومی الیه هوانڭ آورلغنی آڭلامق ایچون، اوچلی بر شیشه‌نڭ اچینه تری کموش طوترغان، هم بر طاسنڭ اچینی‌ده تری کموش ایله طوترغان. بونڭ بعدنده شیشه‌نڭ آچیق باشنی ایپلاب کنه طاسده‌غی تری کموش اچینه طقغان. شیشه‌ده‌گی تـری کموش توبان توشه باشلاب بردرجه‌گه‌کیلگاچ طوقتاب آستقه‌ده‌اوستکه‌ده‌کیتمگان. توریچیللی اوشبو واسطه ایله هوانڭ آورلغنی آڭلارغه موفق اوله‌رق، «میزان الهوا» نی ایـجاد ایتکان. چونکه شیشه ده‌گی تری کموشنڭ شیشه اچنده یوقار وطوروی، طاسده‌گی تری کموش‌نی هوانڭ باصوب طوروی نسبتنده‌در.

میزان الحراره‌نی اون یدنجی‌عصر میلادیده «پاسقال» اسملی حکیم ایجاد ایده‌رك، صڭره باشقه بر چوق آدملر اکمالینه صرف همت ایتمشلردر. میزان الحراره‌نڭ اچینه اسپیرت یاکه تری کموش‌قویالر. چونکه‌بونلر حرارتنڭ درجه‌سینه کوره کیڭایه‌رك، اشارت‌ایدیلگان درجه‌لرنی کورساته‌لر.

بالون — ۱٦۷۹ نجی سنهٔ میلادیده بعض بر کشیلر هواغه کوتاریلونڭ امکانی‌بارلغنی‌بیان ایتمشلر ایدی. ۱۷۸۳ تاریخنده، اسسی‌لنمش هوا ایله تجربه‌لر اجرا ایتلدی. چونکه اسسی لنگان هوا، باشقه هواغه قاراغانده کیڭش هم یڭلره‌ك اولدیغندن، بالطبع یوقاری چیقمغه مائلـدر. فقط ینه شول تاریخلرده پاریژده «شارل» اسمنده بر حکمت معلمی هوادن دخی یڭل اولان «مولدالماء» ایله بالون‌ایجادایدوب پاریژده تجریه‌سنی اجرا ایلادی.

صڭره بوخصوصده پك کوب کشیلر ذهن وفکر یوروته‌رك، کیتکان صاین تورلی تجربه لر ایله بونی اکمال ایته باردیلر. فرانسیه‌دن انڭلتره‌گه وآندن فرانسیه‌غه اوچوب‌قارادیلر.

حکمت طبیعیه معلملرنـدن «کیلوساق» دیڭز حداسندن‌یدی مڭ مترو یوقاری‌غه‌قدر قالقمش ایدی. بالون برلن اوچارغه طریشو-چیلردن پـك کوب کشیلر بو طوغروده تلف وهلاك‌بولدیلر. لکن بونڭ مشکلات وقورقنچ لغینه قاراب طورمیلر، تجربه‌سندن‌طوقتامایچه هنوز بونی اکمال ایدوب فعلیتکه چغارورغه طریشه‌لر. بوصوڭ کونلرده بالون‌غه دخیده زور اهمیت بیریلوب، بوکارغه بعض ماشینه لر قویارغه واچینه عسکر وقوراللر طوتروب صوغشقه تطبیق ایتو مسئله‌سنی میدانغه کیترر ایچون طریشورغه باشلادیلر. بالون تمام اشکه یارارلق درجه ده اکمال ایتلگانده انسانیت که فوق العاده زور خدمت ایده‌جكدر.

(ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا.)

اشعار

رسم

(نوایی‌دن)

تنکاین آق ، توشکایلرن کیك یاراتقان ،
بیتکایی‌نک ایگ اوچوندا میك یاراتقان ،
صاقلار اچون زیفا بوین یمان کوزدن ،
چچکایلرن اباق بلن تیك یاراتقان !

درد مند

حیات

۱

باقچی اوینن باشلاغان کوکلن بیرب قورچاغنا
کور بختسزلکنی طاب کیلدم وقتسز چاغنا
اویناسون کوکلن آچب عیب ایتمه زنهار ای کوکل
نیم صبیدر اول صبیلق کونلرن بیك صاغنا
صانکم اوغل قز طوین اینمکده اول قزغان اوین
یوگرشب قورچاق توشوب منمکده آق بارماغنا
چونکه مشغولدر اوزی قیلدی اشارتلر کوزی
غملی کوکلمدن کیبت آچدم کیچب بر یاغنا
صوردی اول گل کم نیدر سودا ؟ . . . دیدم : سودای عشق !
طامدی گللر ، توکدی اول درلر « کرهم اورطاغنا ! . . . »
اوین اچوندر سوزلری گر ، صاف کوکلدر ـ اوینی چن ؛
کورچی قورچاقلارنی قویدی ، آلدی خوشبوی ، یاغنا

اوچماق اچوندر محبت باغنا اول عندلیب
چچ طاراب کوزگی قاراب صانکم قناطقای قاغنا
صدق و اخلاصم اچوندر کم آچب توش آغزما
صاقلانب سوزدن یمان کوزدن، بتیلر طاغنا
برتماشا قیل کوکل کم یرگه بتکان گل توگل
چن محبت گللریدر قوندی تنکای آغنا!...

۲

سیر ایتب کور قانچه صنعت صرف ایتب دست ازل
نی بدایعلرنی توزدی، تزدی حسنی باغنا:
التماس ایتمش ابدکم (چون بودر حکم صمد!)
عشقی باغندان کیچب اوتسون جهان چارداغنا
اول قالن ایل کم عدمدن سیل بولوب کیلمکده‌در
شوقلر بیرمکده الدن بو وجود ایرماغنا
اول عصرلار کم هنوز کوتمکده‌در ذوق حیاث
شوخلودر بو اسیر توشکان کیلب چچباغنا
(شوخلو کم هر بری بردورنك سلطانیدر
صان تزلمشلر کوتوب نوبت، منب قالفاغنا.)
حکمت حکم قدردن باخبر بولساك اگر
ای کوکل طاب چاره، اوسته یاره عشقی داغنا
عشقی جنتدر مراد ایتسك حیات جاودان
کر آنکا و کرمه اول مردود فنایاپراغنا.
درد عشق نیروانه شمعی «دردمند» پروانه‌سی؛
اول قانب کوچدی یانب کیچدی بقا طپراغنا..

دردمند

مراسله ومخابره

قاسم شهرندن :

عنبر ، کلب الماء ، قرش ، سلحفات ، سرطان ، ضب ، کبی قوری وصو حیوانلرینك اکثرینڭ مسمالرینی یقین صورتده تعیین ایلر ایچون حیوانلرنڭ تصاویرینی حاوی اولان عربی وروسچه کتابلری الده ایدرك بر برینه مقابله ایتمك ضروردر. بوندن باشقه، طوغری بر معلومات کسب ایتمك ممکن دگلدر . فقط بویله اثرلر هنوز میدانه کلدیمی؟ کلمش ایسه بونلری الده ایتمك چارەسی نیچو کدر ؟ مجلەنڭ یاقین بر عددنده بیان بیور مقڭز مسترجادر.

ملا محمدغنی بیکبولاتوف.

شورا :- علم حیوانات حقندەمصور اولەرق روسچه طبع اولنمش اثرلرنڭ هر تورلیسی وار ومبذولدر. بونلرنی بیوك شهرلرده معروف مغازەلردن آلمق ممکن ، حقلری ارزندر . علم حیوانات درسلری گیمنازیه ، ریالنیلرده حتی غرادسقی اشقولالرده مکمل صورتده اوقولور . شونده اوقومش شاگرد لر ایله بر ایکی ساعت قدر اشتغال اولنور ایسه اسم ومسمالری حقنده معلومات کسب ایتمك ممکندر . استانبولده بیوك مکتبلرده اوقولور ایچون ترکچه مصور اولەرق تألیف ایدلن اثرلرنڭ غایت گوزللری واردر.

فقط عربچەده علم حیواناته مخصوص اولەرق بویله بر اثر وارلغینه هنوز واقف اولمادق. «دائرة المعارف»ده حیوانلر ، مصور اولەرق کوستریلور وعربی اسملری هم بیان ایدلنور. فقط بو کتاب نا تمام وغایت بهالی اولدیغندن استفادەسی ممکن دگلدر . مصرده حکومت مکتبلرنده درس اولنمق ایچون مصور اولەرق یازلمش کتابلر اولنسه کرك ، شونده مراجعت ایدر اولسەڭز بلکه مطلوبڭز تابلور. هر حالده حیوانات طوغروسنده قزوینی ودمیری اثرلرینه انابت ایتمك موافق دگلدر . حیوانات علمی علماسندن اولمادقلری سببلی بونلرنڭ یاڭلشلری پك کوب اولدی، دیيورلر. دیننڭ اسکیسنی (رسول الله واصحاب کرام عصرنده اولاننی) وفنلرنڭده یاڭیسنی اختیار ایدرگه تیوشلی.

اورنبورغ :

بعض حاجیلر ٤ نچی نومیر « شورا » ده رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرتلرینی ذو الحجه سکزنده مکەدن چیقوب مناغه واردی . . .» دیه یازلمش سوزنی یاڭلش، آنك ایچون بز مکەدن طوغری عرفاتغه باردق دیەلر . اوشبو طوغروده «شورا»ده بر ر سوز یازسەڭز ایدی .

«خیر خواه»

شورا :- یازوڭز ایچون تشکر اولنور . حقلق ایچون بتون دنیامز فدا اولسون! خطالرمزه تنبیه وغلطلرمزی تصحیح ایدرك مکتوب کوندرەن خیر خواهلره منتدارمز . فقط رسول اکرم جنابلرینڭ حج ایتدکلرن بزلر «صحیح مسلم» دن ترجمه ایتدك . ایکنچی بر نسخەمز اولمادیغی سببلی صحیح بخاری وکتبخانەمزده اولان باشقەسنن کتابلری ایله مقابله ایلمشیدك ، شونڭ ایچون امینمز که سزنڭ بیان ایتدکڭز نقطهده خطالق یوقدر . حتی اوشبو حکایتمز فقهده بزنڭ بیان ایتدکز.

اولان مذهب کتابلرینه‌ده موافقدر (هدایه ج ۲ بیت ۱٦۱ . کتاب الام للشافعی ج ۲ بیت ۱۷۹). مذکور حاجی مکه‌دن طوغری عرفات‌غه وارمش ایسه حج عملنده کیمچیلـگی اولماسه کرك زیرا بو وقتده «منا» ده حج گه متعلق عمل یوقدر ، فقط رسـول اکرم یولنچه یورمامش أولور .

ادبیات

بر کیچ بلن

کوکده‌گی یولدزلرغه قاراغان وقتمده :

بر کیچ بلن سوگیلم تبسم ایده‌رك میڭادیدیکه:

— نیچون سین هروقت بویله بایی طورغان قویاشقه، توشه طورغان قاراڭغولق‌غه، شرق طرفنده قالقا باشلاغان نورلی یولدزلرغه بیك موڭایوب قاریسن ؟ سینڭ کوزلرڭ نی أزلی آنده؟ قاراڭغولغی سینی خوشنود ایته طورغان بو کیك کوك ایچنده نی‌اوقیلر سینڭ بو موڭلی کوزلرڭ؟ سین آلارنی میڭا بیر، آلار میڭا کیره‌ك ، سین مینم روحمه ، مینم کوکلمنڭ الڭ اچکی نقطه‌لرینه باق. آه!.. اگر قلبمدن عفت وعصمت پرده‌سنی بر آچه‌چق اولسه‌م‌ده آنڭ نیندایین نورلی یولدزلر بلن مزین اولدیغنی کورسه‌ڭ!...

وفا کارلق، صداقت ومحبت‌نڭ بر طاقم مانع‌لر اوستنده نور صاچوب‌طورروی، عشق ومحبت حامیسی اولان « ۋه‌نونس »نڭ اولیمپ طاغلری اوزرنده شعشعه نثار اولوویه‌بگزیدر.

قاراما بو کیك کوك‌که ! اول هیچ بر نرسه توگلدر. اینانکه سودیگم، مینم روحم بو کوکلردن دها کیڭره‌ك ، مینم‌قلبم‌بو یولدزلردن دها صاف ویاقتیراقدر .

بر یولدزنڭ نورلانوب طوروینی کورمك حقیقة پك لطیفدر ، شفق گوزلدر ، گللر ظریف وسویملیدر. لکن ، جهانده سومك وسولمك قدر لذتلی، بونڭ قدر روحپرور هیچ برشی یوقدر!... حقیقی پارلاقلق والڭ اعلا‌مسعودیت‌نوری شول‌در!.. . عشق‌بر نور درکه بر کوڭلدن ایکنچیسنه جریان ایدر .

سوه‌لم، الڭ اعلاسی بودر!.. نورلری صوو نوب یوقوغه کیتکان کوك‌که قاراما، یمین ایدرمکه سیڭا محبت ایده‌ن بو ایکی کوز اچنده دها زیاده لطافت، دها زیاده یاقتی نورلر کوره‌چکسن!..

سومك!.. کورمك ، حس ایته‌ك ، آڭلامق دیمکدر. سومك قلبلرگه عالی حسلر طوغدرر. باق‌سوگیلم، هیجانلی عشق وسرور مز اچنده خارق‌العاده بر آهنڭ ایشتمی سنمی؟ اطرافمزده طبیعت اوزگاروب طوره، لکن‌بزنڭ کوڭللرمز موڭلی بر کوی ایله تغنی ایته لر. کل سودیگم ، کل! بربرمزنی سوه‌لم! اواره کیلنلر کبی شول یشل‌اولنلر اوستنده گزه‌لم! نیچون کوزلرڭنی آیرمیسن کوکدن؟ آرتق آنی دوشونمه!! . مین کونله‌شه‌من!..

* * *

سوگیلم آپپاق قوللرینی ماڭغاینه قویمش اولدیغی حالده، طالغن کوزلری ایله میڭا باقه‌رق، جدی وحزین بر طاوش، دلبر

ومستریح بر چهره ایله بویله یواش یواش سویلی، مین کوکده‌گی یولدزلرغه باقدیغم حالده، سوگیلیمنك بو نغماتنی طڭلی ایدم ! . .

ای آغاچلر بزنڭ اول اهتزازلی سوزلـمزنی نیچون صاقلامادگز ؟ ای طاغلر وطاشلر، بزنڭ اول موڭلی ومعصومانه آهلرمزنی قایده قویدیگز ؟ بونلرنی ایشیدوب طـڭلاب طوروچی شاهدلر یالـگزسزگنه ایدیگز ! . . هیهات! بویله مسعود بر کون‌ده باشقه‌لری کبی اوچدی کیتدی . . .

آه ! . . ای ماضی نڭ ظلمتی اچنده کسوفکه دوچار بولغان بختیارلق قویاشینڭ عزیز ضیالری ! یوغالدیگز، منگولك غائب اولدیگز! فکر دائماسزنی دوشونه، دائماسزنی تصور ایته‌در! سوینچلی دقیقه‌لر اورنینه قایغو وحسرت کونلری کیلـگاچ بختیارلق یادکارلرینی اونوتمق لازمدر.

اچنده‌گی امیدلر بتونلای بوشاتـلغاچ شیشه نڭ دگز توبینه توشوب یوغالووینه نیچون مانع بولورغه کرك ! . .

اونوتو! اونوتو! بو بر طولقوندرکه هر نرسه‌نی واتوب، صندروب یوق ایته، بو بر قاراڭغو دگزدر، که حیاتنڭ سوینچ یادکارلری بارده بونڭ اچینه کومیلوب یوق بولا ! . .

طوزان طوفراق آره‌سنده قالغان بر چیچك که خطاب:

ای بیچاره چیچك ! طوزان طوفراق آره‌سنده قالغانسن. البته مرحمتسز وشفقتسز بر کشینڭ ظلمینه گرفتار بولغانسن. بویله بر پریشانلق وخرابلقغه دوچار بولو ایچونمی اوسدڭ ؟ صولوب صارغایه‌رق طوزان طوفراق آره‌سنده بویله رسوای بولور ایچونمی دنیاغه کیلدڭ ؟ بر مرحمتسز قول سینی باغچه‌ده، سوگیلی ایپده‌شلریڭ آره‌سنده کوردیده قزیغوب صاباغڭدن قوبتاروب آلدی . یوزڭنڭ نورلرن جویدی، یوره‌کلریڭی تترەتدی . اگر یازنڭ بر قاطی جیلی کیلوبده یاکه قاره بولوطلر آره‌سندن ظهور ایتکان بر یاشن اوطی‌تیوبده، سینی باغچه‌ده یشیل یافراقلر آره‌سنده بردنبرگه یوق ایتکان بولسه احتمالکه سین اوزڭنی بختلیره‌ك صاناغان بولور ایدڭ !

قویاشنڭ بتون جهانغه طارالغان ضیاسی ایله کسب لطافت ایتکان ایدڭ، سن نه قدر گوزل ونه قدرده خوش ایسلی ایدڭ . آه، خائن ! براو سیڭا قولنی صوزدی، بوتاغڭدن قوپتاردی، ایسنه‌دی، اوزینڭ بر لحظه‌لك ذوقنه سینی قربان ایتدی .

باشقه‌لرده حالڭه مرحمت ایتمایـنچه وقزغانمایـنچه سینی طابتاب اوته‌لر. بر بالا اوزینڭ آناسی بلن یوروگان وقتده سینی کوروب قولینه آلورغه تلاسه آناسی : « طاشلاشول صولغان چیچکنی، کوره‌سن بیت اول طوزان طوفراق آره‌سنده قالغان، یاریمی صوڭ سیڭا آنی آلورغه! » دیه‌در . بالاده اول وقت اوزینه لایق بولماوینی آڭلی، سینی یاراتمی، سیندن جیره‌نه، سینی شول طوزان طوفراق آره‌سنده قالدروب اوستڭه باصوب اوته .

ای بیچاره چیچك ! کیچه‌گنه سین پادشاه خاتونلرینڭ کوکره‌کلرینه منسوب اوطورلق درجه‌ده قدر وعزت صاحبی ایدڭ، بوگون بر آنا اوزینڭ بالاسینه سڭا قول تیدرماسکه قوشا ! . .

فقط، متسلی اول! طوزان طوفراق آره‌سنده سینك کبی نیچه چیچکلر محو وخراب اولمشدر. سین بر نچیسی دگلسن!..

لطائف

شاه وشاعر.

ایرانغه حریت ویروب وفات ایدن مرحوم مظفر الدین شاه شعر سویلارگه یاراتا،ایکن بر کون بر شعر یازغانده اوزنچه پك گوزل طابقان وشول زماننك مشهور شاعرلرندن برینی سرای‌غه اوز حضورینه چاقرتوب، یازغان شعرینی‌شوڭا کورساتکان. شاعرطوغری سوزلی وفیلسوف طبیعتلی بر آدم اولدیغندن شاهنك کیفن کیتررر ایچون مداهنه ایتوب طوررغه لزوم کورمایچنه طوب طوغری: «شهنشاهم! بو یازغان نرسه‌لرگزنك شعر دیرلك یری یوقدر. بونلر بلبل صابر اوی یاننده قارغه قچقروی کبی بر نرسه‌لردر» دیه جواب بیرگان. اوز شعرینك پك ماقتالووینی کوتوب طورغان شاهنك بو جوابقه کیفی کیدوب: «آلگز شول تربیه سزنی، یابگز بر آرانغه ایشاکلر یانینه!» دیمشدر. شاعرنی درحال شاه یاننده چغاروب بر آرانغه ایشاکلر یانینه یابمشلر، آنده اوچ کون قالمش. دوردنجی کون مظفر الدین شاه دخی‌ده بر شعر یازمش وبو شعرینی تقدیر ایتدرمك ایچون طاغن شول شاعرنی اوز یانینه کرترگه امر ایتمشدر. شاعر شاهنك شعرن اوقوب قاراغاچ کیرواوزینه بیرگانده برسوزده اندا شمایینچه چقوب کیته‌باشلاغان. شاه: قایده کیته‌سن،طوقتا، نیچون بر سوزده سویلامدك؟ دیدکده، شاعر: پادشاهم، آرانغه ایشاکلر یانینه کیته‌من، دیمشدر! شاهنك بوڭا کیفی کیلوب شاعرگه رحمت وبر چوق بولاکلر بیروب اوزاتقان.

بر وقت بغداد اورامندن هارون الرشید خلیفه اوتوب بارا ایکن. اورامده‌غی أتلردن بریسی ایپداشلرینه خطابا: بو کیله طورغان کشینی طانیسزمی؟ بو ذات، مملکتنك خلیفه‌سیدر، تشلاو توگل، بوڭارغه أورر گه‌ده یارامی، صاق بولوڭز، دیگاچ، ایکنجی بریسی: البته تشله‌مه‌بز،لکن آز بولسه‌ده أوروب قالیق، أتلکمز یوغالماسون، دیه جواب بیرگان!

فرانسه‌ده بر آدمنی ایکی خاتون آلدیغی ایچون حبس ایته باشلاغاچ: اگر مقصودڭز بڭا بر جزا بیرمك بولسه بنی اوز اویمه یباریگزده شول ایکی خاتونمنك اورته‌سنده طوتڭز، چونکه دنیاده شوندن آرتق آور جزا بولور دیب بلمی‌من، دیمشدر!

بر آدم، اوزی قاشنده حیات ومماتنك مساوی اولدیغندن بحث ایدردی. اویله‌ایسه نیچون‌اولمی‌سن؟ دیه صورلدقده: مینم قاشمده حیات ایله ممات باری بر، شونك ایچون اولمی‌من دیمشدر!

مقالات

دنیاده اڭ لذتلی نرسه باشقه برسنی قزغانوب توككان كوز یاشی‌در .

ناموس جاندن عزیزدر. چونكه انسان وطن وانسانیت ایچون جاننی فدا ایده‌ر، لكن ناموس هیچ بر شیگه فدا اولنماز.

كوب آشاو ایله طنچ یوقو ایكیسی برگه جیولماز .

كوب آشاودن أولوچیلر، آچلقدن اولوچیلردن كوبره‌كدر.

بیوك فكرلر بیوك روحلرده حاصل اولور،

سلامت عقل، سلامت تنده اولور .

بر فكر، نه قدر قارشولق كورسه شول قدر ترقی ومقاومت ایده‌ر.

انسان قالبدن دگل، روحدن عبارت اولدیغی كبی، ملت دخی افرادد‌ن دگل، بلكه افكار عمومیه‌دن عبارتدر. افكار عمومیه‌سی بولماغان خلق، ملت اطلاقنه شایان اولماز.

حریت اعتدالسز یوری آلماز وحسن اخلاقسز یاشی آلماز .

حریت بیشكده وقتنده آنك تربیه‌چیسی اعتدال بولورغه تیوش .

اوز قدرینی بیلمگان آدمنك هیچ كیم قاشنده قدری اولماز .

متنوعه

•• عراقده «كربلا» شهرینه حضرت حسین قبرینه زیارت ایتمك قصدیله ایران، هند، افغانستان، آسیای وسطی وقفقاسیه‌دن هر ییل دورتیوز بیك (٤٠٠،٠٠٠) آدم وارمقده‌در.

•• آفریقای وسطی‌ده ...، ٩٥ مجوس و ٥،١٥٠ مسلمان اولنور. مسلمانلر سنی وشافعی مذهبنده بولسه‌لرده عموما جاهللر وقرآن شریف تعلیماتندن غافللردر .

•• مصرده اولان «جامع الازهر» مدرسه‌سی بناسینڭ تمام اولدیغینه اوتوز بیش ییلدن بر بیك ییل تمام اوله‌در. مسلمانلر ایسه اوشبونك بیك ییللق بایرامنی ایتسه‌لر كرك .

•• اڭ اوزون وقت دوام ایدن دعوی گرمانیاده «فریمار» شهرینڭ دوماسی ایله «تگرا منچیلر» آراسنده ظاهر اولمش دعوی اولوب،

تمام ٤٧٨ ییل دوام ایدلمش‌وصوڭره‌ده محکمه حکمی ایله دگل بلکه مصالحه طریقی ایله حل ایدلمشدر.

●● دشت قپچاق حکومتینڭ کموش آقچه‌لری «تنـکه» وباقر واق آقچه‌لری «پول» اسمنده بولنور ایدی. روسلرنڭ «دینگه»‌لری دشت قپچاقده اولان ترکی حکومتنڭ «تنکه» سـندن آلنمشدر. «قارامزین»

●● تاشکند موزه خانه‌سینه، خوقندی خدایار خان اوغلی سید محمد امین بك طرفندن فارسی تلنده پك ایسکی بر کتاب (بوندن ٤٠٠ یل قدر الك یازلمش «روضة الصفا» اسملی تاریخ عمومی‌نڭ ٦ نچی جلدینی) هدیه ایتمشدر(١). بو جلدده آقساق تیمردن آنڭ حفیدی‌سلطان حسین‌نڭ پادشـاهلغینه قدر بولغان مدت توصیف قیلنمشدر؛ بو کتاب سلطان حسین‌نڭ وزیری اولان امیر علی شیرنڭ امری ایله شول زماننڭ الڭ بیوك خطاطلرندن اولان میر علی طرفندن یفاك کاغدگه یازلمش؛ کوب زمان اوْتو ایله کاغدلری صارغایغان وقورت آشاغان بولسه‌ده، فارسی یازیسی سلامت قالمشدر. باشلری تورلی بویاو وآلتون ایله زینتلانمش، جلدی‌ده پك مکمل صاقیانلیدر.

خدایار خاننڭ خاتونی‌ده شول موزه‌گه پك زینتلی کموش‌لگان آلتونلانغان بارغاق (باش کیومی) هدیه ایتمشدر. بوبارغاق فیروزه، مرجان، آماتیس وباشقه قیمتلی طاشلر ایله زینتلانمشدر.

قویاش‌یاقتیلغی ایله فائده‌لنمك

●● دنیاده اولان نرسه‌لرنڭ هربری قویاشنڭ نورندن واسسیلگندن فائده آلوب طورمقده لردر. جهان یوزنده نه‌قدر اشیا اولنور ایسه جمله‌سینڭ جان آلاچق یرلری قویاشدر. حتی دریا توبنده اوسمکده اولان اولنلر وحیوانلر قویاش نوری اوتدیکی سببلی آنکا محبتلرندن وآندن فائده‌لندیکلرنـدن اوستکه اوزانور وچیقارلر. یرده‌اولان‌آغاچلر، یافراق‌وچچکلر قویاش جهتنه قارارلر وقویاش کوچدکچـه آنـڭ آردنـدن یوزلرینی آنکا یونلدروب طورورلر.

بر وقتلر قویاشنڭ نوری واسسیلگی ایله‌الـکتیریق قوتلری بر برینه‌باشقه‌باشقه‌شیلر ایدیکی ظن اولنور ایـدی. صوڭره‌دن بعض متفننلر، بونلر آراسنده مناسبت وارلغنی بلکه بونلر جمله‌سی بر اصلدن وجوده کله‌چکن دعوا ایدرگه باشلامشلردر. بونلر ایسه اسسیلکدن الـکتیریق وجوده کتورمك ممکن اوله‌چغنـی سویلرلر.

بو تقدیرچه قویاشنڭ اسسیلگنی الـکتیر کوچی قبیلندن بر یرگه جیارغه ممکن اوله‌چغنی وبونڭ ایله بخار (بوغ) خدمتلرینی ایتدرمـك ممکن اوله‌چغنی ظن ایدلنـور. اگر ده اوشبو فرض میدانه کلور اولسه بوغ ماشینه‌لرندن استغنا حاصل اولوب، آنلرنڭ خدمتلرینی‌قویاش قزولغندن ایتدرمك ممکن اوله‌چقدر. بوتقدیر چه بوکونده اولان الـکتیریق خدمتلرینڭ جمله سی قویاش اسسیلگی ایله باشقارلاچقدر. شهر

---

(١) اویله ایسه بو کتاب مصنف وفاتندن صوڭ آنچق ٢٥ ییل قدرگنه‌صوڭ یازلمش اوله‌در. زیرا مصنف کندیسی ٩٠٣ ده وفاتدر. همده وزیر میر علی شیر قوشوینه کوره تألیف ایتمشدر. طبیعی، مذکور اثر مؤلف نسخه‌سندن کوچرلمشدر.

لر قویاش قزولغی ایله یاقتورتولور، پاراخود وتیمر یوللر، زاوود وفابریك ماشینه‌لری قویاش قزولغی ایله ایشلتلنور.

فرنكلرده دارالفنونلر وشاگردلر

گرمانیاده	۲۱	دارالفنون	۴۹۰۷۹	شاگرد
فرانسیه‌ده	۱۶	،،	۳۱۴۹٤	،،
آوستریا ومجارستانده	۱۱	،،	۲۹۵۰۹	،،
انگلتره‌ده	۱۵	،،	۲٤۷۱۶	،،
ایتالیاده	۲۱	،،	۲۴۲۸۱	،،
روسیه (آوروپاده)	۹	،،	۲۳۲۵۰	،،
اسپانیاده	۹	،،	۱۲۳۰۱	،،
اسویچره‌ده	۷	،،	۰۶٤۸۵	،،
بلچیقاده	٤	،،	۶۰۷۹	،،
اسوچده	۳	،،	۵۲۶۲	،،
رومانیاده	۲	،،	٤۹٤۹	،،
فلنمكده	۵	،،	٤۰۲۰	،،
یونانستانده	۱	،،	۲۵۹۸	،،
پورتكیزده	۱	،،	۱۷۰۰	،،
نوروجده	۱	،،	۱۶۰۰	،،
دانیمارقه‌ده	۱	،،	۱٤۵۰	،،
صربیه‌ده	۱	،،	۰۶۱۸	،،

الك مقدمگی «كلیه»

دنیاده الك مقدم تأسیس ایدلمش كلیه (بیوك مدرسه) آفریقاده مغرب مملكتی تختگاهی اولان «فاس» شهرنده اولمشدر. آوروپاده كلیه. سوزینك حتی معناسی‌ده آگلاشلمادیغی بر وقتده میلادی ایله ۹۰۰ نچی یوزده (بو كوندن بر بیك ییل مقدم) مسلمانلر طرفندن فاس شهرنده اوشبو كلیه تأسیس ایدلمشیدی. بونك شهرتی ایسه «كلیة قیروان» دیه اولمشدر. آوروپا شاكردلری اوشبو كلیه‌گه گروه گروه اولارق كلوب مسلمانلر وعربلر ایله برلكده عالی علملر تحصیل ایلرلر ایدی. اوشبو كلیه بوكونده‌ده سلامتدر. فقط نظام وترتیبلری بوزولوب، عادتی اسكی مدرسه‌لرنك بری اولوب قالمشدر.

«شورا» حقنده تقریظلر

«شورا» نك برنچی نومیرنی اوقودقلری صوڭندن بو كونگه قدر معتبر ذاتلر طرفندن نثر ومنظوم اولارق بر چوق تقریظلر آلندی. بونلرنك بو عملری ایسه ناشر ومحررلرنی تشویق وتحریض ایتمك، غیرتلرینه قوت ویرمك یوللو بر خیر خواهلق اولسه كرك. بناء علیه بزلر بو محترم ذاتلره صمیمی صورتده تشكر ایتمككه‌مز. فقط مجموعه‌ده اورن مساعد اولمادیغی سببندن مذكور اثرلرنی درج ایدرگه ممكن اولمادی، اوشبو جهتدن بزلرنی عفو بیورسونلر.

عملمزنی تحسین ایدوب، بزلره قوت وحیات ویرمش محترم رفیقلرمز (جریده‌لر) گه خصوصی صورتده تشكر ایتمككه‌مز. جناب الله هر برمزگه كندی مسلكلرمز اوزره دوام ایلرگه یاردم ویرسون!

ناشرلری: محمد شاكر ومحمد ذاكر رامییفلر.
محرری: رضاء الدین بن فخرالدین.

«كریموف، حسینوف وشركاسی» مطبعه‌سی اورنبورغ‌ده
Типо-лит. Т-ва Каримовъ, Хусаиновъ и К°. Оренбургъ.